

TELEVİZYONA KARŞI ANABABA ARACILIĞI: KISITLAYICI ARACILIĞIN BİÇİMLERİ¹

Dr. Melike Türkân BAĞLI

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı
Araştırma Görevlisi

ÖZET

Televizyonun çocuklara yönelik olumsuz etkileri ile başa çıkma yöntemlerinden biri olan televizyona yönelik anababa aracılığının üç türünden biri kısıtlayıcı aracılıktır. Bu araştırmada, okulöncesi yaşta çocuğu olan dört ailede, kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının nasıl gerçekleştirildiği, hangi durumlarda kısıtlayıcı aracılığa başvurulduğu ve farklı biçimler alabilen kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının özelliklerinin neler olduğu niteliksel bir yaklaşımla (gözlem ve görüşme teknikleri ile) araştırılmıştır. Bulgular, doğrudan ve dolaylı kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının varlığını göstermektedir. Açıklayıcı kısıtlayıcılık ve açık kısıtlayıcılık “doğrudan kısıtlayıcılık”; “çaktırmadan” kısıtlayıcılık, alternatifli kısıtlayıcılık ve “kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ile “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık” ise anababaların başvurdukları “dolaylı kısıtlayıcılık” biçimleridir. Mekânsal kısıtlayıcılık ile üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık, kısıtlayıcılık için uygun ortam yaratma çabasının birer ürünü gibi görünmektedirler. Anababaların kısıtlama gerekçeleri, şiddet, cinsellik ve kötü dil kullanımıdır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon ve aile, okulöncesi çocuklar, anababa aracılığı, kısıtlayıcı aracılık.

ABSTRACT

In order to cope with the negative effects of television, parents may restrict the use of television by their children. This kind of mediation is called “restrictive mediation” in the literature. In this study, in order to figure out the forms and “why”s of restrictive mediation, four families with preschool age children were visited in their homes and observed in the natural flow of their daily lives by the researcher. After the visits were completed, the researcher conducted interviews with parents on the details of their attitudes and regulations on television viewing and other aspects of their family life. The results indicated that the parents used direct and indirect ways to restrict their children’s television viewing. Forming and stating rules about viewing and restricting while explaining the reasons for restriction were among the direct restrictive mediations. It was seen that restricting without allowing children to know that they are restricted was carried out as a way of indirect restrictive mediation. The other indirect restrictive mediation ways were (a) offering alternative programs, channels or activities substituting the actual program or channel viewed, (b) implying that the reasons of the rules were different than the real ones, (c) pretending that source of the rules was not the parents themselves. Spatial restrictiveness (by regulating physical characteristics of their homes) and manipulating third persons (by telling what to do to other persons than the parent who tried to restrict)

¹ Bu makale, yazarın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı’nda yaptığı doktora çerçevesinde, Prof. Dr. İpek Gürkaynak danışmanlığında hazırlayarak enstitüye 2002 yılında sunduğu “Okulöncesi Çocukların ve Ailelerinin Televizyon – İlintili Etkileşimleri” başlıklı tezinin bir bölümü üzerine kurulmuştur.

seemed the efforts to create an appropriate atmosphere for restriction. The reasons for restriction were the television content covering violence, sex and bad language.

Keywords: *Television and family, preschool children, parental mediation, restrictive mediation.*

GİRİŞ

Geçen yüzyıla damgasını vurmuş olan “harika icat” televizyon, alkışlarla karşılandığı ilk yıllarında, aile yaşamı için zenginleştirici bir araç olarak değerlendirilmiştir (örneğin, Hamilton ve Lawless, 1956). Bugün, bu değerlendirmeye katılacak kişi sayısının o yıllardakine göre çok daha az olacağını tahmin etmek güç değildir. Televizyon, artık genellikle aile içindeki etkileşimi azaltan ya da olumsuz yönde etkileyen bir araç olarak görülmektedir. Televizyon, yalnızca aile içindeki etkileşime olan etkisi çerçevesinde değil, başka pek çok açıdan da kıyasıya eleştirilmekte ve okul başarısızlığından şiddet davranışlarına kadar pek çok olumsuz gelişmenin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. “Televizyonun olumsuz etkileri ile mücadele etmek için neler yapılabilir?” sorusu, televizyondan kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek (ya da en azından televizyonla ilişkili) sorunların çözümüne dönük ve işlevsel bir biçimde formüle edilmiş bir sorudur; zira, televizyonu gündelik yaşamın dışına çıkarmak mümkün değildir.

Televizyonun olumsuz etkileri ile mücadele etmek için başvurulabilecek yollardan biri olan “anababa aracılığı” (parental mediation), yukarıdaki soruya bilimsel bir cevap arayanların çabalarından doğan kavramsal bir üründür. Bu kavram, anababanın, çocuk ile televizyon arasındaki ilişkiye, televizyonun etkilerini dönüştürücü, değiştirici ve yönlendirici bir etmen olarak girmesi ya da müdahale etmesi olgusuna işaret eder. Anababa aracılığı, kimi zaman “çocukla birlikte televizyon izleme” (Dorr, Kovaric ve Doubleday, 1989), kimi zaman “tartışma-açıklama” (Desmond, Hirsch, Singer ve Singer, 1987) ve kimi zaman da “kural koyma-sınırlandırma” (Abelman, 1990) yoluyla gerçekleştirilebilir. Nathanson (2001), anababa aracılığını, “çocukla birlikte televizyon izleme”nin *birlikte izleme*, “tartışma-açıklama”nın *aktif aracılık* ve “kural koyma-sınırlandırma”nın *kısıtlayıcı aracılık* olarak kavramsallaştırıldığı bir modelle yapılandırmaktadır.

Alanyazın, üç aracılık türünün kapsamına giren uygulamaların eğitsel yararını ortaya koymaktadır. Yalın bir biçimde, anababaların

çocuklarıyla birlikte televizyon izlemeleri anlamına gelen *birlikte izleme*, çocukların öğrenme düzeyini artırmaktadır. Salomon (1977), Susam Sokağı’ni anneleriyle birlikte izleyen çocukların bu programdan daha çok şey öğrendiklerini bulmuştur. Birlikte izlemenin olumlu etkilerinin yanısıra olumsuz etkilerinden de söz edilebilir: Birlikte izleme, saldırgan davranışlarla (Nathanson, 1997; Nathanson, 1999), cinsiyet kalıpyargılarıyla (Rothschild ve Morgan, 1987), televizyon karakterlerinin gerçek dünyadaki insanları temsil edici olduklarına daha çok inanmayla (Messaris ve Kerr, 1984) olumlu ilişki göstermektedir. Çocukların, anneleriyle birlikte televizyon izlemeleri durumunda, ekranda sunulan bilgilere karşı daha dikkatli ve açık olmaları olasılığı (Salomon, 1977) ve çocuklarıyla birlikte olumsuz içerikteki programları izledikleri halde, içeriği onaylamadıklarını açıklamayan anababaların, çocuklarına, alttan alta bu içeriği onayladıkları mesajını verme olasılıkları bu sonucu açıklayabilir.

Genel bir biçimde anababaların çocuklarıyla televizyon hakkında konuşmaları (programın gerçekliğini tartışmak, televizyonda izlenen davranışlar hakkında eleştirel yorumlar yapmak, televizyonda sunulan bilgilere ek ve destekleyici bilgiler sağlamak) anlamına gelen *aktif aracılık* (Austin, 1993; Nathanson, 1999) uygulamalarıyla daha sık karşılaşan çocuklar, daha eleştirel televizyon izleyicileri olmakta, televizyon materyalinden daha çok şey öğrenmekte ya da bu materyali daha iyi anlamaktadırlar (Nathanson, 2001).

Bu makalede daha çok üstünde durulacak olan ve televizyonun ne zaman, nasıl ve ne kadar izleneceğine ve televizyonda hangi içeriğin izleneceğine ilişkin kurallar koymak ve/veya kısıtlamalar yapmak anlamına gelen *kısıtlayıcı aracılık* (Weaver ve Barbour, 1992) uygulamalarıyla daha çok karşı karşıya gelen çocukların, daha az saldırgan, kendilerini daha fazla kontrol edebilen, okula daha çok uyum sağlayan çocuklar oldukları (Singer, Singer ve Rapaczynski, 1984); televizyon programlarını daha iyi anlayabildikleri ve gerçek dünyayla televizyon arasında daha iyi ayırım yapabildikleri (Desmond,

Singer, Singer, Calam, ve Colimore, 1985); cinsiyet rollerine kalıpyargılardan daha uzak bakabildikleri ve dış dünyaya ilişkin korkularının daha az olduğu (Rothschild ve Morgan, 1987); televizyonda reklamı yapılan ürünlerin satın alınmasını daha az istedikleri (Reid, 1979) gözlemlenmektedir. Kısıtlamanın ve kural koymanın her düzeyi, bu kadar etkili değildir. Nathanson (1999), anababaları saldırganlık içeren programlar konusunda daha kısıtlayıcı olan çocukların daha az saldırganlık gösterdiklerini, ancak çok fazla kısıtlayıcılığın da yüksek düzey saldırganlıkla ilişkili olduğunu gözlemlemiştir. Bu, kısıtlayıcılığın “geri tepen” bir yanının da sözkonusu olabileceğini akla getirmektedir.

Nathanson (2001), kısıtlayıcı aracılığın etkilerini şöyle açıklamak üzere bazı görüşler ileri sürmüştür. Ona göre, anababanın araya girişi ve müdahale edişi, televizyonun bir bilgi kaynağı olarak, çocuğun gözündeki değerini düşürmekte ve çocuğun televizyona ve içeriğine daha şüpheci bir tavırla yaklaşmasına yol açmaktadır. Desmond, Singer ve Singer (1990) da, kurallar koymanın çocuğa, onu televizyonun değil, anababanın yetiştirdiği mesajını verdiğini ve çocuğun, mesajları anababanın koyduğu sınırlar içinde almasına yardımcı olduğunu belirtmektedir.

Kısıtlayıcı aracılık kavramsallaştırması içinde yer alan davranışlar, televizyonun izlenmesini düzenlemeye dönük uygulamalar içinde sıklıkla yer bulmaktadır (Bower 1973, aktaran Buerkel-Rothfuss ve Buerkel, 2001; Weaver ve Barbour, 1992; Peri, 1997). Kısıtlayıcı aracılık, daha çok, televizyonun olumsuz sonuçları hakkında endişeleri olan eğitim düzeyi yüksek anneler tarafından uygulanmaktadır ve kısıtlayıcı aracılık uygulamalarına küçük çocukların daha fazla maruz kaldıkları belirtilmektedir (Bybee, Robinson and Turow, 1982).

Alanyazın, diğer aracılık türleriyle birlikte kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının ayrıntılarına ilişkin birtakım bilgiler sağlamaktadır. Ancak, diğer aracılık biçimlerinde olduğu gibi, kısıtlayıcı aracılık uygulamalarına ilişkin ölçümler de, kısıtlayıcı aracılığı oldukça yalın bir biçimde ele almakta ve sınırlı kalmaktadır. Örneğin, Bybee ve ark., (1982), anababaların kısıtlayıcı aracılık yapip yapmadıklarını, aralarında “belirli programları ne sıklıkla yasaklıyorsunuz?”, “çocuğun televizyon izlemesini ne sıklıkla kısıtlıyorsunuz?” ve “izleme için ne sıklıkla belirli izleme saatleri

koyuyorsunuz?” gibi soruların bulunduğu beş maddeye verilen beşli dereceleme ölçeği çerçevesindeki cevaplarla belirlemektedir. Bu tür bir ölçüm, kısıtlayıcı aracılığın uygulandığı programlar, zamanlar ve kısıtlamanın sıklığı hakkında bilgi vermekle birlikte, kısıtlamanın “nasıl” yapıldığı hakkında hiçbir ipucu sağlamamaktadır. Bu, bir bakıma kısıtlayıcı aracılık kavramsallaştırmasının kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kavramsallaştırma, basit bir biçimde -daha önce de belirtildiği gibi- “televizyonun ne zaman, nasıl ve ne kadar izleneceğine ve televizyonda hangi içeriğin izleneceğine ilişkin kurallar koymak ve/veya kısıtlamalar yapmak” anlamına gelmektedir (Weaver ve Barbour, 1992).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, okulöncesi dönemdeki çocukların ve anababalarının, televizyon-iltintili etkileşimlerini, bu etkileşimlerin aracılık işlevleri ve gizilgüçleri bağlamında incelemek ve değerlendirmektir¹. Araştırmanın bu makaleyle sınırlı tutulan özel amacı ise, kısıtlayıcı aracılıkla ilgilidir. Alanyazında ölçümler gibi, kısıtlayıcı aracılık kavramsallaştırması da sınırlıdır ve olgunun ayrıntıları gözardı edilmektedir. Kısıtlamanın “nasıl” yapıldığına ilişkin bilgiler, kısıtlayıcı aracılık kavramsallaştırmasına dahil edilecek yeni boyutlar sunacaktır. Bu çalışma, okulöncesi yaşta çocuğu olan anababaların kısıtlayıcı aracılık uygulamalarını nasıl gerçekleştirdiklerini, hangi durumlarda kısıtlamaya gereksinim duyduklarını veya duymadıklarını saptamayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, genel çerçeve olarak, niteliksel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yürütülmüştür. Dolayısıyla, niteliksel araştırma yaklaşımının, bireylerin kendi eylemleri ile ilgili bakışaçılarını anlama güdüsü; davranışın içinde oluştuğu bağlamı ve doğal ortamı dikkate alan temeli; araştırmacının kendisini bir veri toplama aracı olarak değerlendiren boyutu ve araştırılan konu ile ilgili olarak olabildiğince ayrıntılı ve betimleyici bir anlatının ortaya konabilmesine ilişkin vurgusu

¹ “Televizyon-iltintili etkileşim” kavramıyla kastedilen, televizyonun konu olduğu, konu edildiği, televizyon dolayısıyla, televizyon nedeniyle ve/ya da televizyonun kullanılmasıyla gerçekleşen her türlü etkileşimdir.

(Bogdan ve Biklen, 1992) bu çalışmada dikkate alınmış ve gerekleri yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Grubu

Bu araştırmada, okulöncesi dönemde çocuğu olan, anababaların yüksek öğrenim görmüş olduğu ve üst sosyo-kültürel düzeyden gelen ailelerle çalışılması hedeflenmiştir. Araştırmacı, çevresinde, böyle bir araştırma için yukarıda belirtilen özellikleri taşıyan, işbirliği yapabileceği ailelere soruşturmuş ve çeşitli ailelerle görüşmüştür. Araştırma amacını “çocukların televizyon izleme etkinliklerini doğal ortamları olan evlerinde gözlemlemek ve ev ortamında televizyon ile ilgili olup bitenler hakkında bilgi edinmek” olarak açıklayan araştırmacı, çalışmanın, ileride ayrıntıları anlatılacak veri toplama tekniklerine (gözlem ve görüşme) ilişkin olarak ailelere bilgi vermiştir.

Araştırmaya katılan ailelerden ikisi, iki çocuklu, ikisi de tek çocukludur; ancak araştırmada, her aileden tek bir çocuk, “odak çocuk” olarak alınmıştır. “Odak çocuk”, içinde bulunduğu televizyon-ilişkili etkileşimlerin ayrıntılı değerlendirmesinin yapılacağı çocuktur. Odak çocuklardan Uluç Şirinoğlu, ilk ziyaret tarihinde 4 yaş 4 aylık, son ziyaret tarihinde 4 yaş, 6 aylık; Hakan Çınar ilk ziyaret tarihinde 4 yaş 2 aylık, son ziyaret tarihinde 4 yaş 8 aylık; Cem Öztekin ilk ziyaret tarihinde 5 yaş 3 aylık, son ziyaret tarihinde 5 yaş 10 aylık; Çisil Sevinç ilk ziyaret tarihinde 5 yaş 5 aylık, son ziyaret tarihinde 5 yaş 10 aylıktır².

Araştırmaya Katılan Ailelerin Tanıtımı

Şirinoğlu Ailesi: 41 yaşındaki Gürkan ve 37 yaşındaki Gül Şirinoğlu, üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadırlar. Gürkan jeolog, eşi Gül ise eğitimcidir. Şirinoğlu çiftinin iki oğulları vardır: 10.07.1996 doğumlu Uluç ve 15.04.2000 doğumlu Derya. Uluç, annesinin işyerine bağlı bir okulöncesi kuruma gitmektedir. Uluç’un kardeşi Derya’ya, alt katlarında oturan anneannesi bakmaktadır. Şirinoğlu ailesi, üç oda-bir salon bir apartman dairesinde oturmaktadır. Evde, biri salonda, biri de mutfakta olmak üzere iki televizyon cihazı bulunmaktadır. Salondaki televizyon, diğerinden daha büyük ekranlıdır ve kendisine bağlı video cihazı ile birlikte bir set oluşturmaktadır. Mutfakta

bulunan televizyon, mutfak tezgâhının üstünde durmaktadır. Araştırma ziyaretlerinin yapıldığı süre boyunca salonda bulunan televizyonu çanak antene bağlı olan aile, ziyaretlerin tamamlanmasından yaklaşık üç ay sonra Digitürk kablolu yayınına abone olmuştur. Digitürk yayınına yalnızca salondaki televizyon bağlanmıştır. Evde, çalışma odasında bulunan bilgisayar, zaman zaman Uluç tarafından oyun oynamak için kullanılmaktadır.

Çınar Ailesi: Hem Çiğdem Çınar hem de Ekrem Çınar mimar olarak çalışmaktadırlar. 33 yaşındaki Ekrem’in bir mimarlık bürosu vardır; 34 yaşındaki Çiğdem ise tam zamanlı olarak çalışmamaktadır ve zaman zaman eşinin bürosunda bazı projelere katkıda bulunmaktadır. Çiğdem ve Ekrem Çınar’ın tek çocukları Hakan, 24.08.1996 doğumludur. Hakan, bir okulöncesi kuruma devam etmektedir ve okula servisle gidip gelmektedir. Hakan, 15:30-16:00 arasında eve dönmekte ve bakıcısı Zeynep ya da annesi tarafından karşılanmaktadır. Çınar ailesi, üç oda-bir salon apartman dairesinde yaşamaktadır. Evde iki televizyon cihazı vardır. VCD, DVD ve video cihazlarına da bağlantıları olan salondaki televizyonla birlikte Çiğdem ve Ekrem’in yatak odalarında da küçük bir televizyon vardır. Televizyonlar Türk Telekom’un kablolu yayınına bağlıdır. Ailenin evde yararlandığı dizüstü bilgisayar, Ekrem tarafından, internete bağlanmak, Hakan tarafından da oyun oynamak için kullanılmaktadır.

Öztekin Ailesi: Hümeysra Öztekin bir avukatlık bürosunda avukatlık yapmaktadır; eşi Muharrem Öztekin ise fotoğrafçıdır, bir fotoğrafçı dükkânı vardır. Muharrem, 42, Hümeysra ise 38 yaşındadır. Öztekin çiftinin oğulları Cem 01.04.1995 doğumludur ve bir okulöncesi kuruma gitmektedir. Öztekin ailesi, üç oda-bir salon bir apartman dairesinde oturmaktadır. Evdeki tek televizyon cihazı salonda yer almaktadır. Bu televizyona bağlı bir de video vardır ve televizyon Türk Telekom’un kablolu yayınına bağlıdır. Televizyona bağlı olarak kullanılan video, zaman zaman Cem’in izlemek istediği bazı çizgi filmleri ona izletmek ya da daha önceden kaydedilmiş kimi programların yeniden gösterimi amacıyla kullanılmaktadır. Ütü ve çamaşır odası olarak da kullanılan çalışma odasında bulunan bilgisayarın internet bağlantısı olmakla birlikte Hümeysra bu bağlantının sık sık kesildiğini ve bilgisayarı internet amacıyla kullanmadıklarını söylemektedir.

² Burada ve bundan sonraki bölümlerde, çocukların, ailelerindeki bireylerin ve aile bireyleri ile ilişkileri dolayısıyla sözü edilen diğer kişilerin adları ve soyadları, gizlilik ilkesine uygun biçimde değiştirilerek kullanılmıştır.

Sevinç Ailesi: Şenay Sevinç, bir büyükelçiliğin ticari işlerle ilgili bölümünde çalışmaktadır. Eşi Ergün Sevinç ise, sanat tarihçisidir ve bir antika atölyesi vardır; antika ticareti ve onarımı ile uğraşmaktadır. Şenay 38, Ergün ise 42 yaşındadır. Sevinç çiftinin iki çocukları vardır: Kızları Çisil, 13.06.1995; oğulları Tuncay ise 26.06.1998 doğumludur. Çisil, bir okulöncesi kuruma devam etmektedir; onu sabahları annesi okula götürmektedir. Çisil akşamüzerleri, 15:00-15:30 dolaylarında eve servisle dönmektedir. Çisil, kardeşi Tuncay'a bakan Ergün'ün teyzesi Yıldız tarafından karşılanmaktadır. Sevinç ailesi dubleks bir evde oturmaktadır. Sevinç ailesinin evindeki tek televizyon cihazı salondadır. Ziyaretlerin yapıldığı süre boyunca televizyonun yeri, Şenay ve Ergün tarafından, daha az izlenmesini sağlayacağı düşüncesiyle bir kere değiştirilmiştir. Söz konusu televizyon, evin bulunduğu sitenin, sakinler tarafından seçilen kanalların izlenmesini sağlayan çanak antenine bağlıdır. Sevinç ailesinin evinde, Şenay ile Ergün'ün yatak odalarında duran ve Ergün tarafından, programlarının eksikliği yüzünden kullanılmadığı ifade edilen bir bilgisayar vardır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın ilk aşaması, araştırmacının katılımcı gözlemci konumunda, araştırma grubundaki aileleri evlerinde ziyaret etmesini kapsamaktadır. Araştırmacı, aileleri, hafta içi günlerde, genellikle akşamüzeri ya da akşam saatlerinde başlamak üzere ve her seferinde önceden sözleşerek ziyaret etmiştir. Şirinoğlu ailesine, 2 saat 15 dakika ile 4 saat 15 dakika arasında değişen 6, Çınar ailesine 2 saat ile 3 saat 30 dakika arasına değişen 5, Öztekin ailesine 1 saat 10 dakika ile 4 saat arasında değişen 6, Sevinç ailesine 1 saat 40 dakika ile 3 saat 10 dakika arasında değişen 7 ziyaret yapılmıştır. Şirinoğlu ailesi, toplam olarak 20 saat 30 dakika, Çınar ve Sevinç aileleri 14 saat 45 dakika, Öztekin ailesi ise 17 saat 25 dakika süreyle ziyaret edilmişlerdir³.

³ 2000 yılında başlayan ziyaretler 2001 yılında tamamlanmıştır. Çınar ailesine 10.10.2000 tarihinde 18:00-19:45 saatleri arasında 1 saat 45 dakika süren, Sevinç ailesine de 10.11.2000 tarihinde 19:45-21:45 saatleri arasında 2 saat süren bir tanışma ziyareti yapılmıştır. Şirinoğlu ve Öztekin ailelerine tanışma ziyaretleri yapılmamasının

Ziyaretler sırasında araştırmacı, televizyon-ilişkili etkileşimlere ilişkin olarak yaptığı gözlemleri küçük bir deftere kısa notlar halinde kaydetmiştir. Notların, genel olarak, ziyaret sırasında gerçekleşen olayları ve etkileşimleri, gerçekleştikleri fiziksel ve sosyal bağlamla birlikte yansıtması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamına giren olay ve etkileşimler ise küçük öykücükler halinde daha ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Aile bireyleri ile araştırmacı arasında geçen, bireylerin televizyonla ilgili tutum, duygu ve düşüncelerini aktardıkları ve/ya da evde televizyon kullanımını ile ilgili uygulamalarını anlattıkları konuşmalar da notlarda yer almıştır. Ziyaretin hemen ardından araştırmacı, elde ettiği verileri, notlarını gözden geçirerek ve izlenimlerini de ekleyerek raporlaştırmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasını, evleri ziyaret edilen ailelerdeki anababalarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler oluşturmuştur⁴. Bu görüşmelerin amacı, anababaların televizyon ile ilgili duygu, düşünce, görüş, anlayış ve uygulamaları hakkında daha ayrıntılı sözel bilgi ile gözlemsel verileri bütünleyecek ve doğrulayacak (ya da yanlışlayacak) veriler toplamaktır. Görüşme formu, anababaların, kendileri de dahil olmak üzere aile bireyleri için televizyonun anlamı, çeşitli kullanım biçimleri ve televizyon ile ilgili aracılık yöntemleri hakkında bilgi toplamak için oluşturulmuş ve ziyaretlerin tamamlanmasından sonra, araştırmaya katılan anne ve babalarla yapılan görüşmelerde kullanılmıştır. Anne ve babalarla, ayrı ayrı, bireysel olarak görüşülmüş ve görüşmeler bir kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, yukarıda da açıklandığı gibi, iki veri toplama tekniği kullanılmıştır: Aile ziyaretleri sırasında yapılan gözlemler ve anababalarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler. Verilerin toplanması tamamlandıktan sonra, gözlem notları ve görüşme metinleri, araştırmacı tarafından birçok defa okunarak tema başlıkları oluşturulmuş ve gözlem notlarıyla

nedeni, araştırmacının bu ailelerle ev ortamları dışında daha önce tanışmış olmasıdır.

⁴ Yarı-yapılandırılmış görüşme de, niteliksel araştırma yöntemleri arasında sıklıkla başvurulanlardan biridir ve öznel bakışaçılarını yakalamak için gerekli yapıyı ve esnekliği sağlamaktadır (Bogdan ve Biklen, 1992).

görüşme metinleri bu tema başlıkları çerçevesinde çözümlenerek değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Daha önce de açıklandığı gibi, televizyon ile ilgili alanyazında, kısıtlayıcı aracılık kavramı ile, televizyon izleme süresinin, zamanının ve televizyonda izlenecek içeriğin sınırlandırılmasına ilişkin uygulamalara gönderme yapılmaktadır (Nathanson, 2001). Bu anlamda, kısıtlayıcı aracılık, genel olarak yasaklamalarla ve kurallarla ilişkilidir. Bu araştırmada kısıtlayıcı aracılık kavramı ile, genel olarak, çocuğun televizyon izlemesinin sınırlandırılmaya ve azaltılmaya çalışıldığı her türlü durum ve uygulama kastedilmektedir. Aşağıda bunlar, ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir⁵.

1. Açık Kısıtlayıcılık : Açık kısıtlayıcılık kavramı ile, belirli bir programa ya da içeriğe getirilen, izleme süresi, zamanı ve ortamına ilişkin doğrudan ve açık sınırlandırmalar kastedilmektedir. Buna göre, anababa, çocuğun televizyonda hangi programları izleyeceğini, ne kadar süre ile ve hangi zamanlarda televizyon izleyeceğini belirler. Bu belirleme, önleme, kısıtlama ya da yasaklama içerebilir. Önleme, kısıtlama ya da yasaklama niyeti, anababa tarafından çocuğa açık bir biçimde ifade edilebilir, ancak kısıtlamanın amacına ve mantığına ilişkin fazla açıklama yapılmaz. Temel amaç, sınırlandırmalar çerçevesinde çocuğun televizyon izlememesini ya da daha az izlemesini sağlamaktır. Bazı kısıtlamaların içeriği önceden belirlenmiştir; bazı kısıtlamaların içeriği de izleme sırasında ortaya konabilmektedir.

Aileler arasında, çocuğun izleme miktarına, izleme zamanlarına ve neyi izleyip neyi izlemeyeceğine ilişkin olarak açık ve sistematik bir şekilde kısıtlama getirdiği gözlemlenen aile, Şirinoğlu ailesidir. Ziyaretler sırasında, Uluç'un televizyon izlemesine ilişkin uygulama, yine Gül Şirinoğlu'nun ifade ettiğine göre, Uluç'un "günde bir kere ve bir tane çizgi film" izleyebileceği yönündedir. Yapılan gözlemler, Gül Şirinoğlu'nun ifadesini desteklemektedir. Ziyaretlerin tamamlanmasından sonra Şirinoğlu ailesinin evine giren Digitürk, Uluç için de önemli bir yeniliği, FoxKids'i, getirmiş görünmektedir. Gül ve Gürkan Şirinoğlu ile yapılan görüşmelerden anlaşılabilir

ki, Uluç, FoxKids'in düzenli bir izleyicisidir ve haftaiçi her gün, okuldan geldikten sonra, eve girme saati olan yaklaşık 18:00'den FoxKids'in günlük yayını tamamlama saati olan 20:00'ye kadar bu kanalı seyretmektedir. Dolayısıyla, Digitürk'ten sonra, Uluç'un izlemesine izin verilen televizyon yayını miktarı artmış görünmektedir.

Gül ve Gürkan Şirinoğlu ile yapılan görüşmelerde, özellikle Gül, Uluç'un televizyon izlemesine dönük kısıtlamaların ayrıntılarını ortaya koymaktadır. Gül, "Kurallara gelince ne yapıyorum? İçeriğini kontrol etmeye çalışıyorum. Çok kötüyse, [...] seyrettirmemeye çalışıyorum", "Belli süreleri aşmamaya çalışıyorum" ve "[...] seyrettiği programları kontrol ediyorum" diyerek hem içerik hem de süreyle ilgili bir kısıtlamaya gittiğini belirtmektedir.

Gül'ün getirdiği kısıtlamalara genel olarak bakıldığında, bunların oldukça geniş bir alana yayılmış, ayrıntılandırılmış ve yapılandırılmış olduğu dikkati çekmektedir. Uygulamalardan biri, Gül'ün, Uluç'un sosyal etkinliklerini ve oyun etkinliklerini televizyon izleme ile karşı karşıya koyduğunu göstermektedir:

"[...] Arkadaşı geliyor mesela, 'gel beraber FoxKids seyredelim' diyor. Şu kuralı getirmeye çalışıyorum son zamanlarda: Eğer evde arkadaş varsa, televizyon yok. Ya oyun oyna, ya da [...] arkadaşlarıyla biraraya gelme. Arkadaşlarıyla biraraya geliyorsan birlikte oyun oynayın. [...] Diyor ki, mesela, Kadir'i var, son zamanlardaki, apartmanda bir arkadaşı. 'Ama anne' diyor; 'Kadir' diyor, 'televizyon seyretmek istiyor'. 'O da istiyorsa' diyorum, [...] 'evinde televizyon seyredebilir, sen de Kadir olmadan burada seyredebilirsin. Ama biraraya geldiyse oyun oynamak istiyorsunuz muhtemelen. Ama oyun oynamak istemiyorsanız oynamayın' diyorum. 'O zaman da biraraya gelmeyin'. O zaman oyunu tercih ediyor. Ama serbest bırakılsa yine Kadir'le birlikte olmayı tercih ediyor ama Kadir'le birlikte televizyon seyretmeyi tercih ediyor. [...] Ama daha çok, koyduğum kural şeyle ilgili: Arkadaşları varken televizyon yok. Arkadaşlarıyla oynarken, öğreneceği, yapacağı... Hiçbir şey öğrenmesine de gerek yok hani, yine onlarla da eğlenebilmeyi öğrensin, birlikte olmayı..."

"Ya da [...], mesela bir oyuncak aldıysak, o gün, hayır, televizyon yok, gibi. [...] Çünkü oyuncakın da tadını çıkarsın, oyuncakla da [...] oynasın. Böyle belki tam da tadını çıkarmak olmuyor. Televizyon belki daha çekici hale geliyor."

⁵ Buradaki inceleme sırasında, başlıklar oluşturulurken, başlıkların birbirini karşılıklı olarak dışlıyor (mutually exclusive) olmaması yoluna gidilmiştir.

Gül, Uluç'un yemek düzenlemeleri ile televizyon izlemeyi de, belli bir açık kısıtlayıcılık anlayışı içinde, ilişkili bir biçimde el almaktadır:

[...] Haftasonları değişik, haftaiçi değişik. Mesela, haftasonları kahvaltıyı televizyon karşısında, FoxKids'in karşısında, [...] [yapabilir]. Ama haftaıçi seyredemez. Haftaıçi kahvaltısını mutfakta yapıp gitmek zorunda. Ya kahvaltıyı tercih edecek ya da kahvaltı yapmayacak. [...] 'O zaman kahvaltı yok' dediğimde [kahvaltıyı] tercih ediyor."

Gül, video ve televizyonda izlenecek çizgi filmlerin miktarı ile ilgili sınırlama koymakta ve video ile televizyonda seyredilen çizgi filmlerin miktarını da toplam olarak değerlendirmektedir: "[...] Video-kasetten iki çizgi film birden seyredemez. Bir tane seyredebilir. [...] FoxKids'i seyrettiyse videodan çizgi film seyredemez."

Gürkan'la yapılan görüşme, kısıtlayıcı aracılığın aileye özgü bir aracılık biçimi olmadığını, daha çok Gül'e özgü bir aracılık biçimi olduğunu göstermektedir. Gürkan, ilginç bir biçimde, daha sonra aksi yönde açıklamalar yapsa da, ilk ağızda, evlerinde Uluç'un izleme süresini ve içeriği kısıtlamaya dönük uygulama olmadığını belirtmektedir: "Yok. Öyle zaten seyrettiği zaman belli, hafta içinde. Haftasonunda tabii bu süre uzayabiliyor, hani bizim meşgul olma-olmama durumumuza göre de değişebiliyor." Gürkan, görüşmenin ilerleyen bölümlerinde, bazı kısıtlamalara değinmekte ve her değinişinde de neredeyse otomatik bir biçimde Gül'den de bahsetmektedir. Aşağıda bu ifadelerden birkaç örnek ardarda sıralanmıştır:

"Genellikle annesi düzenliyor onun saatlerini. 'Şu saatten şu saate FoxKids seyredilecek, ondan sonra seyredilmeyecek' diye. Yani aralarında bir anlaşma var annesiyle. [...] Gül'ün], daha ziyade Uluç[...] yemek yerken televizyon seyretmesin diye özel bir çabası var herhalde. [...] Yani eğer haftasonu ve haftaıçinde kahvaltı sırasında FoxKids seyredilmişse, haftasonu kahvaltı sırasında, yani sabahtan FoxKids seyredilmiyor. Ya da haftaıçi seyredilmemişse haftasonu seyredilmesine izin veriliyor. Yani o dengeyi Gül kuruyor yani, şey olarak. Onun izleme saatleri açısından. [...] Yani benim getirdiğim bir şey yok. Ama annesinin yaptığı bir düzenleme var yani."

Şirinoğlu ailesinde kısıtlayıcı aracılığa ilişkin uygulamaları daha çok Gül'ün yönlendirdiği, aşağıdaki gözlem notuyla da ortaya çıkmaktadır:

Uluç, haberlerden sonra, saat 20:00 dolaylarında videoda "Sinbad" çizgi filmini izlemek istedi. Gürkan, Uluç'a "annene sordun mu?" diye sordu (III. Ziyaret).

Gürkan tarafından ifade edilmemiş olmakla birlikte Gül, Gürkan'ın, bir ara robotlarla ilgili bir çizgi filmin Uluç tarafından izlenmesini sınırlandırmaya çalıştığını söylemektedir: "Robotlar var böyle. Korkunç bir program. İşte robotlar, ateşler çıkıyor. Bilmemne. Onları eşim seyrettirmiyor. Onlar iyi değil oğlum, vs. [...] diye." Uluç, televizyon izlemek konusunda annesinden olduğu gibi, babasından da izin istemektedir. IV. Ziyaret sırasında, televizyonda başlayan film için, Uluç babasına "Filmi izleyebilir miyim?" diye sormuştur.

Çınar ailesinden de kısıtlayıcılık uygulamalarına dair işaretler alınmaktadır. Çiğdem Çınar, kendisiyle yapılan görüşmede, Hakan'a "çok sık [televizyon] seyrettirmemeye çalıştığını", "[Hakan'ın] çok fazla televizyon seyretmesinin doğru olduğuna inanmadığını" belirterek ve "yani, ben, kendim, elimden geldiğince müdahale etmek istiyorum" diyerek bir tür kısıtlamaya gittiği izlenimini vermektedir. Çiğdem, ayrıca, "belli bir saatten sonra [Hakan'a] [televizyonu izlemek] konusunda izin vermediklerini" söylemekte, kısıtlamaların zamanla ilgili boyutuna değinmektedir.

Sistematik olmamakla birlikte, Çiğdem'in kısıtlayıcı aracılık yaptığına ilişkin gözlemlerde bulunulmuştur. Aşağıda, bu tür bir açık kısıtlayıcılık girişiminin direnmeyle karşılaşan bir örneği yer almaktadır:

Saat 17:30 dolayları. Çiğdem, Hakan'ın odasında araştırmacıya Hakan'ın fotoğraf albümünü gösteriyor. Hakan, salonda FoxKids kanalını izliyor. Bir ara, Çiğdem salona gidiyor ve Hakan'a "artık kapatalım" diyor. Hakan "Spiderman'i de seyretmek istiyorum" diyor. Çiğdem, "o zaman Spiderman'i seyrettikten sonra kapatacağız" diye karşılık veriyor. Hakan yine karşı çıkıyor. Bu sefer de Çiğdem direniyor, "hayır!" diyor; "tekrar et: Spiderman'i seyrettikten sonra kapatacağız". Hakan "hayır" diye bağınıyor. Çiğdem "evet söyledin, duydum!" diyerek salondan ayrılıyor (II. Ziyaret).

Öztek'in ailesinde Cem'in televizyon izlemesi konusunda, sistematik ve içeriği önceden belirlenmiş bir kısıtlamaya gidilmemektedir. Hümeysra, Cem'in "[...] televizyona bir bağımlılığı olmadığından, [...] izlediklerinde seçici olduğundan" söz ederek "müdahale[nin] gereksiz

olduğu[nu]” söylemektedir. Hümeysra Öztekin, yukarıdaki ifadelerinden anlaşılabilceği gibi, Cem’in televizyon izlemesini kısıtlamaya gerek duymamaktadır. Ayrıca Hümeysra, “bunu seyredemeyiz, bunu bu kadar uzun seyredemezsin, ikinci kere seyredemezsin dediğiniz durumlar oluyor mu?” sorusunu, “öyle katı kurallar koymuyorum” diye yanıtlamıştır. Buradan da Hümeysra’nın, bu tür belirgin biçimde ve açıkça ifade edilmiş kural koymaları “katı” olarak nitelediği ve uygun bulmadığı görülmektedir.

Sevinç ailesinde açık kısıtlayıcılığın yerinin ne olduğuna bakıldığında, Ergün Sevinç’in “başta Şenay olmak üzere, [Çisil’i] televizyondan uzaklaştırmaya ve [televizyon] seyretmemesini sağlamaya çalıştıkları”nı ifade etmesi, televizyon izlemenin genel olarak kısıtlandığına ilişkin bir durumu ortaya koymaktadır. Şenay Sevinç de, televizyonun olumsuz etkilerini önleyebilmek için yaptıkları arasında “kontrol”u ve “seçici olmaya çalışma”yı saymaktadır.

Şenay, evde süre konusunda bir kısıtlamaları olmadığını söylemektedir. Ergün de evlerindeki süre kısıtlaması konusunda şunları söylemektedir: “Pek kesin bir süre kısıtlaması yok ama Şenay genellikle çocukları alıp akşam 10:00-10:30 civarında odalarına çıkarmaya çalışıyor.” Şenay da, Çisil’in, uyku saatiyle çıkışan bazı programları izlememesi için çaba harcadığını belirtmektedir.

Şenay, “program seçimi konusunda” bir kısıtlamaya gittiklerini söylemektedir. Sevinç ailesine yapılan ziyaretlerdeki gözlemler ile Şenay ve Ergün Sevinç’in görüşmelerdeki ifadeleri, Çisil’in televizyon izlemesine ilişkin aracılık uygulamaları içerisinde, açık kısıtlayıcılığın bazı programlar için sözkonusu olabildiğini göstermiştir. Şenay’ın anlattığına göre, *Üvey Baba*, daha önceden, bilerek ve planlayarak izlenmesi kontrol edilmeye çalışılan tek programdır. Bunun dışında Şenay, program konusunda yaptıkları kısıtlamaların neler olduğunu şöyle anlatmaktadır: “Hani izlememesi gereken tipik şeyler oluyor. Onları değiştiriyoruz. Şiddet çok olursa değiştiriyoruz. Tabii ısrar edebiliyorlar, bir şekilde ikna etmeye çalışıyoruz.” Şenay’ın “tipik şeyler” sözüyle cinsel içerikli sahneleri kastettiği anlaşılabilir ve şiddet olgusu ile birlikte diğer anababaların da yoğun şekilde kaygı duyduğu bir içerik türünü ortaya koyduğu görülmektedir.

Televizyon izlemeye ilişkin olarak Çisil’e uygulanan kuralları genelde kendisinin koyduğunu

anlatan Şenay, Ergün ile kaygı duydukları içeriğin Çisil tarafından izlenmesini, sözkonusu içerik ekranda görüldüğü anda önlemeye çalıştıklarını söylemektedir.

Bir Açık Kısıtlayıcılık Biçimi Olarak Video Aracılığıyla Kısıtlayıcılık

Burada kısıtlayıcılık, televizyondan anababanın çocuk için uygun bulunduğu programların video-kasetlere kaydedilmesini ve çoğunun, bu kayıtları, kısıtlama kapsamı çerçevesinde, uygun olan zamanlarda ve uygun süreyle izlemesinin sağlanması yoluyla yapılmaktadır. Video aracılığıyla, izleme süresi, izleme zamanı ve izlenecek şeyin içeriği kontrol edilebilmektedir.

Şirinoğlu ailesinde kısıtlayıcı aracılığın gerçekleştirilmesindeki en önemli yardımcılarından biri, videodur. Uluç’un televizyonda sevdiği çizgi filmlerden biri olan *Pokemon*’un yayından kaldırılmasını takiben, Uluç akşamüzerleri videoda daha önceden kaydedilmiş çizgi filmleri izlemeye başlamıştır. Bundan önce de video, Uluç için uygun görülen -kimi televizyondan kaydedilmiş, kimi kasetleri satın alınmış- çizgi filmlerin onun izlemesine sunulduğu bir araç olarak kullanılmıştır. Videoda kaydedilmiş filmin izlettirilmesi anababaya, Uluç’un televizyon izlemesini denetlemek için çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Video, kullanımının çocuk için zor olması ve izlenecek materyalin seçiminin okuma-yazma gerektirmesi dolayısıyla, Gül ve Gürkan yerine Uluç’u otomatik olarak kontrol eden bir araç olarak işlevde bulunmaktadır.

Gül, Uluç’a, eğer Derya’ya içeride yemek yedirecekse ve Gürkan evde değilse, “pencereden filan sarkmasını diye” videoya bir çizgi film koyarak izlettirdiğini de belirtmektedir. Böylece, video, izleme süresini, zamanını ve içeriğini kontrol altında tutmaya yardımcı olduğu gibi, anababanın Uluç’un hareketliliğini kısıtlamak için kullandığı bir araç olarak da hizmet etmektedir.

Şirinoğlu ailesinde videonun yukarıda belirtilen amaçlar için kullanımı, televizyonun kendine özgü zaman akışını, videonun kontrole daha çok izin veren yönüyle kırmak içindir. Bu yönüyle, video, televizyon formatını “ehlileştirmektedir”⁶.

⁶ Cem Öztekin’in evindeki video kullanımı, Uluç’unkinden çok farklıdır. Cem, videoyu, bazı kasetlerdeki çizgi filmleri defalarca izlemek için kullanmıştır. Video, televizyonun kullanımını

2. “Çaktırmadan” Kısıtlayıcılık⁷:
“Çaktırmadan” kısıtlayıcılık, anababanın, kısıtlamalarını, çocuğun kısıtlandığını farketmemesini sağlamak amacıyla göz önüne alarak ve kısıtlama niyetini açıkça ortaya koymayarak gerçekleştirmesidir. “Çaktırmadan kısıtlayıcılık”ta temel amaç, çocuğun dikkatini, izlemekte olduğu programdan başka bir programa ya da etkinliğe kaydırmaktır.

Açık kısıtlayıcılık uygulamasının görüldüğü Şirinoğlu ailesinde, Gürkan, Uluç’un seyretmesini uygun bulmadıkları sahnelerde nasıl davrandıkları sorusuna, bu tür durumlar için hatırladığı çözüm yolunu da şöyle anlatmaktadır: “Biz bir şey seyrederken öyle bir şey olduğu zaman, çaktırmadan kanal da değiştiriliyor olabilir. [...], ama o tür sahnelere daha henüz, hani çok fazla ilgi göstermiyor. Çok farketmedim [...] ben en azından.”

Ergün Sevinç de, özellikle Çisil’in direnç göstereceği bazı durumlarda, “çaktırmadan kanal değiştirmek”ten söz etmektedir. Görüldüğü gibi, Gürkan ile Ergün’ün ifadelerinde, “çaktırmadan” sözcüğü ilginç bir biçimde çakışmaktadır. Ekrem Çınar da “çaktırmadan” sözcüğünü kullanmaksızın ancak sözcüğün anlamına başka sözel ifadeler içinde değinerek benzeri bir uygulamayı dile getirmektedir: “Yani biz genelde ona uygun olmadığı zaman kanal değiştiriyoruz, televizyondaysa. DVD ya da VCD’deyse hızla geçiyoruz o sahneyi hissederek hissetmez. Ya da ilgisini hemen başka yere çekmeye çalışıyoruz.”

Çiğdem Çınar, Hakan’ın, izlemesinin engellendiği durumlardaki tavrına ilişkin olarak “Değiştiriyoruz. Anlıyor. Kanal değiştiriyoruz. DVD’de atlıyoruz. Seyretmemesi gereken bir şey olduğunda. [O da] hissediyor yani izlememesi gereken bir şey olduğunu. [...] Cinsel içerikli

azaltmamaktadır; yalnızca onun bir devamı/uzantısı/genişleticisi niteliğindedir.

⁷ Bu kısıtlayıcılık biçimini adlandırırken, “örtülü kısıtlayıcılık” denebilecekken, argo sayılabilecek olmasına karşın, “çaktırmadan” nitelemesinin kullanılmasının nedeni, burada anlatılan olguyu, anababaların kullandığı bu sözcüğün iyi karşıladığının düşünülmesidir. Ayrıca araştırma öznelerinin özgün seslerine, oluşturulan kavramlarda da yer verilmesi, araştırmanın yaklaşımına uygun düşmektedir.

şeylere ilgisinin olduğu bir dönem. Onda, ‘niye geçtin? Ben oradaki şeye bakacaktım, bilmemneye bakacaktım’.” Ergün Sevinç de dikkatin izlenen şeyden uzaklaştırılmasının kolay olmadığını belirterek, bunun için “konu değiştirme”yi gündeme getirmektedir: “Konuyu değiştirmeyi başarırız, bir şekilde olabiliyor...”

Böyle durumlarda neden açıkça engelleme yapılmadığına ilişkin bir açıklamayı Çiğdem Çınar yapmaktadır: “Bir şey demiyoruz. Açıklama yapmıyoruz yani. Açıklama yaparsan batıyorsun çünkü.” Ergün Sevinç’in açıklaması da, “farkettirmeden ve açıklama yapmadan” kanal değiştirmenin ailedeki gerginliği azaltmaya yönelik işlevini ortaya koymaktadır: “Önce direkt kanalı kapatırsanız karşı çıkıyor. Tepki gösteriyor, kavga çıkıyor. Başka bir şekilde kandırırsak, başarılı oluyoruz. O sırada çaktırmadan kanal değiştirebiliriz diye düşünüyorum.” Ergün, “çaktırmadan” kanal değiştirmek için uygun ortamın, çocuğun ilgisinin dağıtılmasını gerektirdiğini belirtmektedir: “Çok önemli bir kozumuzun olduğunu bilmiyorum ama ilgi dağıtacak herhangi bir şey yakalar yakalamaz hemen o kanaldan [...] yani vazgeçmesini sağlıyoruz.”

3. Açıklayıcı Kısıtlayıcılık: Açıklayıcı kısıtlayıcılık, açık kısıtlayıcılık çerçevesinde yapılan uygulamaların gerekçelendirilerek gerçekleştirilmesidir. Yani, anababa, çocuğun izleme saatini, süresini ve içeriğini yine belirlemeye çalışır, ancak bu amacını çocuğa gerekçeli olarak açıklar.

Çiğdem, Hakan’a “Seyretmeyeceksin! Hayır!” türünden “sert” ve “direktif” uyarılar yapmak yerine, “kapat artık, çok seyretme; çocuklara zararlı, çok iyi değilmiş” dediklerini ve Hakan’ın da, isteklerine uyarak televizyonu kapattığını anlatmaktadır. Burada, Çiğdem’in aslında, kısıtlayıcı aracılık yapmanın, buyurgan/başat olmayan görünümünü dile getirdiği görülmektedir. Yine bu örnekle, kısıtlayıcı aracılığın, aktif aracılık ile birleşen ya da birleşebilecek bir yönü ortaya çıkmaktadır. Aktif aracılıkta sözkonusu olan “açıklama” ve “değerlendirme”, kısıtlayıcı aracılıkta, kısıtlamaların neden yapıldığının buyurgan olmayan bir tavırla çocuğa iletilmesinde önemli bir rol oynayabilir gibi görülmektedir.

Şenay Üvey Baba dizisi için koydukları açık kısıtlayıcılık ile birlikte aynı diziyi seyretmemesi için Çisil’i ikna etmeye de çalıştıklarını

anlatmaktadır: “Biz çok anlattık işte: Çok aptalca bir dizi, falan filan.” Ergün de, onaylamadıkları programlar için “Bunu kapatalım, çok kötü, iğrenç. Aptalca bir şey” diyerek Çisil’e sözkonusu programları izlememesi için etkide bulunmaya çalıştıklarını dile getirmektedir.

Muharrem Öztekin, açıklamanın önemini ve mutlak değerini şöyle belirtmektedir:

“Hani bir şey kötüdür, sen çocuğa ‘kötü’ dersin... O ikna olmaz... Sen onu yapması için zorlarsın filan. Benim politikam farklı. Anlatırım. İkna etmeye çalışırım. İkna edememişsem, varsın zararlı olanı da yapsın. Aslolan ikna etmek, edebilmek. Edemiyorsan bu senin sorunun, çocuğun sorunu değil.”

Şenay ve Ergün, Çisil’in, açıklayıcı kısıtlayıcılık karşısındaki tavrının direnme olduğunu söylemektedirler. Ergün, “*Üvey Baba*’ysa mesela ısrar ediyor”, Şenay da, “Tabii ısrar edebiliyor[...], bir şekilde ikna etmeye çalışıyoruz” diyerek sözkonusu aracılık uygulamasının sonuçları hakkında bilgi vermektedirler.

4. Alternatifli Kısıtlayıcılık: Alternatifli kısıtlayıcılık, televizyon izlemeye ilişkin kısıtlamanın, televizyona alternatifler göstermek yoluyla yapılmasıdır. Alternatifli kısıtlayıcılık, televizyon yerine başka etkinlikler önerilerek gerçekleştirileceği gibi, belirli bir program ya da kanal yerine başka program ya da kanal önermek yoluyla da yapılmaktadır.

Hümeysra Öztekin, oğlu Cem’e, televizyon izlemeye alternatif olabilecek etkinlik önerileri götürdüğünü anlatmaktadır: “Biraz ben bu koşulları zorluyorum galiba. Üçüncüyü seyredirken ben bir şey çıkarıyorum. Hadi gel banyoya girelim ya da havuzda bilmemne yüzdürelim.” Sevinç ailesinde ise, sadece çocuklar için değil, televizyonun evdeki konumunu değiştirmek için genel düzenlemeler yapılması hep gündemde olmuştur. Ergün, televizyonun yerine, onun gibi fonda sürekli olarak açık bulunacak bir başka şeyi, müziği koymayı denediklerini ancak başarılı olamadıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte, Şenay, ziyaretlerden birinde, o hafta içinde, televizyonu kapatıp yerine radyoda güzel müzikler bularak evde çocuklarla dansettiğini anlatmış ve sonuçlarından memnun kaldığını söylemiştir. Ergün ve Şenay’ın, televizyona bir alternatif olmak konusunda işe yarayıp yaramayacağını sorguladıkları bir başka aracın da “internet” ya da “bilgisayar” olduğu, yine tanışma ziyareti sırasında Şenay tarafından belirtilmiştir. Ancak Şenay, “Ayrıca o da ekranın

karşısına geçme meselesi. Bir kere ekranın karşısına geçince, bu sefer de oradan ayrılmayacak. [...] Nasıl kullanıldığı önemli” diyerek, yaptıkları sorgulamanın bir bölümünü hemen görüşmede yansıtmaktadır.

Televizyona genel olarak alternatifler bulmak yerine, belirli bir televizyon içeriği yerine başka bir televizyon içeriği önermek de bir yol olarak gösterilmektedir. Ergün, “O programlarsa [Ergün’ün onaylamadığı programlar: “şiddet, reklamlar, büyükler için film”] onu [Discovery Channel’ı izlemeye yönlendiriyorum]; yoksa direkt hiçbir televizyonu seyretmeyi özendirmiyorum” diyerek bu duruma ilişkin bir örnek oluşturmaktadır. Ergün, açıklamalarına şöyle devam etmektedir: “[...] Birincisi daha yumuşak bir kanala geçiş. O kötü şeyi, kötü olarak algıladığımız şeyi, daha yumuşak bir kanala geçerek... Daha ilginç bir şey bularak seyrettirmiyoruz.” Ergün, Çisil’in izlemesini istemediği programlar yerine başka programları önerirken izlediği süreci şöyle anlatmaktadır: “Görüyorsun, hepsi kötü. Bu, işte, şiddet içeriyor; bu, burada reklamlar var. Reklamlar her yerde reklamdır. Burada anlayamayacağın, büyüklerin seyredeceği bir film. Gel bak bunu seyredelim’ diyorum. Onu da seyrettirmeye çalışıyorum [...]. Onun için daha pek çok programdan; yani, mankenlerin dizilerinden [iyi].” Ergün, Çisil’in bu aracılık biçimine yönelik tepkisini de şöyle dile getirmektedir: “Ama hiçbir şekilde kabul etmiyor. Bir tepki doğdu.”

5. Üçüncü Kişileri Denetleyerek Kısıtlayıcılık: “Üçüncü kişiler” kavramıyla araştırmacının görüşme yaptığı kişi dışında çocuğun yaşamının bir parçası olan başka kişiler anlatılmak istenmektedir. Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık, çocuğun televizyonla ilişkisinde davranışlarıyla ya da doğrudan doğruya varlıklarıyla etkili olma potansiyeli olan üçüncü kişilerin yönlendirilmeye ve etkilenmeye çalışılması yoluyla çocuğun izlemesinin sınırlandırılması çabasıdır.

Hümeysra Öztekin, izleme kısıtlaması uygulamalarında eşi Muharrem’i önemli bir faktör olarak görmektedir. Muharrem, televizyon konusunda daha az kaygı duymakta ve bunu da davranışlarına yansıtmaktadır. Hümeysra, Muharrem’in evde bulunmadığı zamanların televizyonun daha az açık olduğu zamanlar olduğunu söylemektedir. Hümeysra, ayrıca, Cem’in televizyonu belli bir süre izledikten sonra

kapattığını, yani bu açıdan “kontrollü” olduğunu, ancak “babası açtığı zaman çok kontrol etmediğini, ne gelirse seyrettiğini” belirtmektedir. Hümeýra bu konuda Muharrem’i uyarmaktadır: “[Cem’in] görmemesi gereken görüntülerde uyarıyorum, ‘Muharrem, başka kanala çevir’ diye filan, ben oradaysam.” Hümeýra, bu durumların bir kısmının, Muharrem’in, “çok dalmış” olduğu için seyrederken “[Cem’in] orda olduğunu farketmediği” durumlar olduğunu söylemektedir. Hümeýra, kendisinin izleme ortamında olmadığı durumlarda ise Cem’in “izlememesi gereken” şeyler izlediğinden endişe etmektedir.

Hümeýra, “Muharrem’in evde azlığı aslında Cem’in benim gibi olmasını sağlıyor⁸” diyerek, kendisinin televizyonu hayatının odağına koymayıp, Muharrem’in yokluğunda Cem için daha etkili bir örnek oluşturduğunu savunmaktadır. Hümeýra, Muharrem’in televizyon ile ilgili farklı tutumunun aralarında çatışma yarattığını belirtmektedir: “Muharrem’le çatışmam var mesela bu konuda; onun biraz daha denetimli izlemesini sağlamak için. Onunla daha ciddi konuşmalar yapabilirim yani. Yapabileceğim şeyler ama ne dereceye kadar geçerli olur ya da sağlam; onda bir şeyler değiştirir?”

Şenay Sevinç’in de, Hümeýra gibi, eşinin televizyonla ilgili yaklaşımının çocuklarını etkilediğine ilişkin görüşleri vardır. III. ziyaret sırasında Şenay, son üç gündür fazla televizyon izlemediklerini ve televizyonu kapalı tutmayı “denediklerini” belirttikten sonra, bunun nedenini soran araştırmacıya “Ergün son üç gündür eve geç geliyor. Ondan böyle. O evdeyken açık olmasını tercih ediyor. O, bunu dinlenme aracı olarak kullanıyor” diyerek, ortamda televizyonun açık olmasına yol açan ve yokluğu, bir anlamda, televizyonun da yokluğu anlamına gelen üçüncü bir kişinin, eşinin, etkisinden söz etmektedir.

Çiğdem, Hakan’ın televizyon izlemesini kendisi denetlemeye çalıştığı gibi, Hakan’ın bakıcısı Zeynep’i de bu konuda kontrol altına almaya çalışarak da denetlemektedir. Çiğdem, bakıcıya, Hakan için “televizyon seyretmesin. Yani eğer bir şeyi varsa, onu seyretsin. Ondan sonra kapatın, oynayın. [...] Oyna, ona eşlik et” dediğini

⁸ Hümeýra, televizyonu yaşamının odağına koymayan bir tavrı olduğunu ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Cem’in, “kendisi gibi olması”ndan kastettiği bu tavrı ile ilgilidir.

anlatmaktadır. Şenay Sevinç de bakıcının denetimi aracılığıyla bir kısıtlayıcılığa gitmektedir: “Teyzeye tembih ediyorum. Sürekli televizyon açık olmasın, belirli programları seyretsinler. Sabahları çocuklara var, bir de akşam üzeri var. Hani bir o ikisini seyretsinler.”

Araştırma sürecinde araştırmacının kendisinin de, üçüncü bir kişi olarak anababaların, televizyon izleme düzenlemelerinde dikkate alındığı gözlemlenmiştir. Bu durum, en açık şekilde, Şirinoğlu ailesi için geçerli olmuştur. Gül, Uluç’un izleme miktarını ayarlarken, Uluç’un diğer etkinliklerini de değerlendirmektedir. Eğer Uluç o gün daha çok oyun oynama fırsatına sahipse, Gül, önceden onunla konuşarak o günkü televizyon izleme miktarını düşürmektedir. Uluç’un, araştırmacının varlığı dolayısıyla onunla birlikte geçirdiği zaman da hesaba katılan etmenler arasındadır:

Uluç, akşam yemeğinden sonra videoda *Pinokyo* kasetini izlemek istedi. Gül, “olmaz; bugün Melike seninle oynadı, bu yüzden seyredemezsin” diyerek buna karşı çıktı (IV. Ziyaret).

Uluç da, araştırmacının, “kısıtlama” için kullandığının farkındadır. Televizyon izlemeyi tercih ettiğini belli ettiği ziyaret günlerinden birinde bu olgu açık bir biçimde gözlemlenmiştir:

Uluç, salonda “*Açıl Susam Açıl*”ı izlemekteydi. Gül, saat 20:20 civarında, Uluç’a televizyonu “artık” kapatmaları gerektiğine ilişkin bir uyarıda bulundu ve Uluç’un seyretmekte olduğu bölüm bitince televizyonu kapatmayı önerdi. Uluç karşı çıktı ve “Geceyansına kadar açık kalsın!” dedi. Ardından da “Melike Abla gidecek mi?” diye sorarak araştırmacının varlığının o andaki tartışmanın sonucuyla ilgili etkisinin farkında olduğunu gösterdi (VI. Ziyaret).

6. Mekânsal Kısıtlayıcılık: Mekânsal kısıtlayıcılık, eviçi mekânın özelliklerini ve televizyon izlenen ve izlenmeyen mekânlar arasındaki ilişkileri kullanarak televizyon izlemeyi genel olarak azaltma çabasına işaret etmektedir.

Ergün Sevinç, tanışma ziyareti sırasında belirttiğine göre, Türkiye’deki birçok ailenin televizyona “esir düştüğü” görüşündedir. Televizyonun kendi evlerindeki hâkimiyetinden de şikâyetçi olduğunu söyleyen Ergün, televizyonun konusunu eşiyile konuştuğunu ve televizyonun yerini değiştirmeyi düşündüklerini belirtmiştir: “Belki yeri değiştirilirse sese, görüntüye takılmayabiliriz. Açık olsa bile, yeri farklı olursa,

gözüm takılmayacak". Ergün, televizyonun yerini değiştirmeyi, yasaklamaya alternatif olarak gördüğünü, yasaklamanın televizyonun çekiciliğini artıracakını söylemektedir.

Şenay da evlerinin iki katlı oluşunun ve çocukların odalarının üst katta bulunmasının bir "dezavantaj" olduğunu anlatmaktadır: "Burada [mutfakta] onlarla daha [fazla] bağlantıda oluyorum. 'Hadi odanıza çıkalım' için ekstra bir şey gerekiyor. Mesela şimdi Tuncay 'yukarı çıkalım' diyor. Bu da ekstra bir şey gerektiriyor. Düz bir ev olsa farklı olurdu. Tuvalet bile şey oluyor. Temizlik için üşeniyorum. 'Dur, geliyorum. Dur, geliyorum' diyorum. Burada oyalanıyorum" (III. Ziyaret). Sevinç ailesinin evlerinin yapısı ve Şenay'ın yukarıdaki ifadesinden anlaşılacağı gibi eviçi mekânlar arasındaki geçişleri kolaylaştırmıyor olması, Şenay'ın, çocukları, televizyonun seyredildiği ortamdan uzaklaştırmaya yönelik çabalarını desteklememektedir.

Şenay, televizyonla ilgili kaygılarını uygun yollar bularak gidermek konusunda oldukça istekli ve güdülenmiş görünmektedir. Araştırmacıya, IV. ziyaret sırasında "Geçende ne düşündüm: Yatak odasına televizyon. Çünkü Ergün'ün televizyon karşısında uyuma alışkanlığı var. Burada da rahatsız bir şekilde uyuyakalıyor" diyerek televizyonla ilgili mekânsal başka bir düzenlemeyi gündeme getirmektedir.

Evlerine yapılan ziyaretler sırasında Çiğdem Çınar, Hakan'ın yalnız kalmaktan hoşlanmadığını ve evdeki kişiler nerede bulunuyorlarsa oralarda olmayı tercih ettiğini belirtmektedir (II. Ziyaret). Salonun, temel yaşama alanı oluşu, aileyi, televizyonun bulunduğu bu mekâna taşımaktadır. Buna ek olarak, Hakan'ın, annesi tarafından belirtilen bu özelliği, bu durumu daha da pekiştiriyor gözükmektedir. Hakan, annesi yatak odasına gittiği zamanlarda da annesini izlemektedir ve yatak odasında da bir televizyon bulunmaktadır.

Mekânsal kısıtlayıcılık anlamına gelebilecek bir başka durum da, doğrudan doğruya "evden uzak kalmak"la ilgilidir. Örneğin, Gül, şiddet içeriği olan ve robotlarla ilgili bir çizgi filmi Uluç'un izlemesini önleyemediklerinde başvurdukları yolu şöyle anlatmaktadır: "Ama onu engelleyemediğimizi anladığımız anda ne yapıyoruz onun yerine? Gidiş saatimizi geciktirip robotları öyle telafi ediyoruz. [...] Şimdi robotlar var, hadi alışverişe gidelim diyebiliyoruz [Gürkan'la] kendi aramızda. Robotları seyrettirmemek için."

Okul da ev dışında olmayı sağladığından, bir mekânsal kısıtlayıcılık biçimi olarak değerlendirilebilir. Kasıtlı olarak uygulanmamakla birlikte "okulöncesi kurum", kısıtlama işlevi görmektedir. Hakan'ın annesi Çiğdem Çınar, durumu şöyle dile getirmektedir:

"Okul, [televizyondan] koruyor. Gerçekten... Okul olmasa, çocuklar buna esir olur. Ben bunu geçen [Hakan'ın, hasta olduğu için evde kaldığı] üç günde anladım. Okul, bir şey veriyorsa da vermiyorsa da oyalıyor." (II. Ziyaret).

Kuşkusuz, çocuklar, televizyondan "korunsunlar diye" okula gönderilmemektedirler. Ancak, televizyonun "avlayıcılığı" karşısında, okulun dile getirilen bu dolaylı işlevi, anababaların televizyon algısına ilişkin ilginç bir görünümü ortaya koymaktadır: "Televizyon korunulması gereken bir şeydir". Hakan'ın annesinin yukarıdaki açıklamasının bir başka yönü de, okulun "oyalayıcı" işlevidir. Anne, gelişim düzeyi gereği, fiziksel olarak daha hareketli hale gelmiş olan oğlunu oyalamakta zorluk çekmektedir. Çiğdem Çınar, "Okul olmasa çocuğu oyalamakla görevli olacak kişi anne. Bu da çok zor" demektedir (II. Ziyaret). Dolayısıyla, okul, çocuğu televizyondan koruduğu gibi, anneyi de bir anlamda çocuğundan "korumakta"dır.

7. Diğer Kısıtlayıcılıklar: Yukarıdaki kısıtlayıcı aracılık türlerinden farklı ve daha dar kapsamlı olmak üzere başka kısıtlayıcılıklar da saptanmıştır. Aşağıda bu aracılık biçimleri ve bunlara ilişkin bulgular aktarılmaktadır.

a) Kuralın Kaynağını Dışarıda Tutarak Kısıtlayıcılık

Burada kısıtlayıcılık, anababının kısıtlamaya ilişkin nedenin kendisinden kaynaklanmadığını ortaya koyması yoluyla yapılır. Kısıtlamanın kaynağı, anne ya da baba değildir; kısıtlamanın kaynağı "dışarıda" ve başka bir otoritedir.

Hümeyra, kuralın kaynağını kendisi değil, bir dış "merci" gibi göstererek kısıtlamaya gidebilmektedir: "Ama şey diyorum mesela, seyretmemesi gereken filmlerde bakıyorsa, '18 yaşın altındaki çocuklar seyredemez gibi bir kuralı var bu filmin' diyorum. Gidiyor odasına. 'Filmde yazıyor' diyorum 'ben koymuyorum orda birileri, bilen birileri yasaklıyor bunu'."

b) Kısıtlama Nedenini Değiştirerek Kısıtlayıcılık

Anababalardan bazıları, kısıtlama amaçlarını, kısıtlama niyetlerinin asıl gerekçesinden başka

gerekçelerle gerçekleştirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Muharrem Öztekin, “Bu anlamda [Cem’e] ‘aman, televizyonu kapat’ filan demiyorum. Ne diyorum onun yerine? ‘İşte bu kadar çok izlersen gözün bozulacak’ diyorum. Yani dolaylı yol kullanıyorum” demektir⁹. “Dolaylı yol” kavramıyla anlatılmak istenen, asıl kısıtlama gerekçesi yerine bir başka ve daha kolay kabul edilebilir bir gerekçe öne sürmektir.

Ergün Sevinç de benzeri bir uygulamayı dile getirmektedir: “Televizyonu yasaklamak olmuyor. Uyku saati geldiyse, ‘artık uyku saati geldi; televizyon melevizyonu kapanıyor. Hadi bakalım herkes yatağına’ gibi.”

Kısıtlayıcı Aracılığın Sınırları

Anababaların kısıtlayıcı uygulamaların mutlak yararına ilişkin şüpheleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, anababalar, “sınırlandırmanın sınırları” olabileceğini belirtmektedirler. Örneğin, Muharrem Öztekin, Cem’in izlemesinin onaylanmadığı sahneler gösterildiğinde ne gibi durumlar yaşandığının sorulduğu soruya karşılık, şunları söylemektedir:

“Annesi, ‘oğlum bu sana göre değil’ diyor. O da hemen elini gözlerine koyuyor. ‘Seyretmiyorum’ diyor. Yapıyor bunu yani. Kapatıyor gözlerini. Ama ‘sahne geçince bana haber verin’ diyor. Benim için çok önemli değil. [...] Yani kaçırmanın-göçürmenin çok fazla anlamlı olduğunu düşünmüyorum. ... N’apacak yani? Taklit mi edecek gördüklerini? Edebilir. Görmese de eder. Yani kafasında bir dünya yaratıyor zaten. Ne kadar kaçırırsam kaçırayım, kafasında bir dünya yaratıyor. Bari görsün...”

Muharrem Öztekin, Cem’e annesinin yaptığı uyarılar sırasında “sessiz kaldığını”, ancak Hümeysra’nın olmadığı durumlarda farklı davrandığını belirtmektedir: “[...] Ama annesi yokken ben ‘gözünü kapat’ falan demiyorum. Ama annesi olduğu zaman ‘gözünü kapat’ diyor, ‘sana göre değil bu sahne’ ya da ‘kanalı değiştirelim’ diyor.”

Muharrem, oğlunun “arkadaş ve kardeş açlığı” çektiği için televizyon izlediğini, bir kardeşi olsa durumun böyle olmayacağını belirtmektedir. Muharrem, “Alternatif sunamadığın [süreçe] yapacak bir şey yok” diyerek Cem’in televizyon

izlemesini haklılaştıran, dolayısıyla kısıtlamayı haksızlaştıran bir algısını dile getirmektedir¹⁰.

Ekrem Çınar da kısıtlamanın sınırlarını belirlemektedir: “Sizin şu andaki gençliği denetlemeniz imkânsız. [...] İşte ilkokul çağından itibaren bilgisayarlar oradadır. [...] Sen televizyonda öpüşme sahnesini yasakla, o VCD’sini alıp istediğini seyretsin ve sen orda, içerde bilgisayarda ders çalışıyor zannedebilirsin. [...] Şu an için çözüm şu: İkili ilişkilerde doğrunun ne olduğunu hissettirebilmek. Onu kontrol ettireceğim diye bir gaflet içinde olmamak. Yani, çünkü kontrol etmek imkânsız. [...] Yapacak çok fazla bir şeyiniz yok. Yani siz istediğiniz kadar sınırlayın, bu sefer sosyal çevresindeki arkadaşlardan kopacak. [...] Siz ne kadar birey olarak iyi yetiştirin, bir de sosyal çevresiyle uyumlu olmak zorunda.”

Hakan’ın televizyon izlemesine ilişkin genel bir kısıtlayıcı tavrı bulunan Çiğdem Çınar, bununla birlikte, “[Hakan’ın] belli bir dozajda seyretmesinde fayda var. Seyredecek zaten. Ne kadar kontrol altına alabilirim ki...” diyerek kısıtlayıcı uygulamalarla ilgili belli bir şüphesi ve/ya da sınırı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anababaların bu konudaki şüphelerinin kısıtlayıcı aracılık uygulamalarını gerçekleştirmelerini engelleyen kimi durumlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durumlar, temelde, çocukların kısıtlamaya gösterdikleri dirençle ve kısıtlamayı gerektirecek koşulların oluşmadığına ilişkin düşünceyle ilgili gibi görünmektedir.

Kısıtlayıcı aracılık olarak kavramsallaştırılan ve içinde kuralların ya da diğer sınırlandırmaların yer aldığı uygulamanın Çisil tarafından tepkiyle karşılandığı, Şenay Sevinç tarafından şöyle ortaya konmaktadır: “O da tabii onda bir şey yarattı. İster istemez. Yani, ‘evet, seyredeceğim onu da’... İstek... yarattı. [...]” Hümeysra Öztekin de, doğrudan ve kesin tavrılı kural koymaların Cem’in kendisini karşısına almasına yol açtığını belirtmekte ve böyle bir tutumun ters tepen bir yönü olduğunu söylemektedir: “‘Yapamazsın-edemezsin’ gibi girdiğimde daha çok ilgi çekiyor çünkü. ‘Hı, bir bakayım anne, şurasından bakayım’, gibi.”

Bu tür kısıtlayıcı uygulamaların Şenay Sevinç ve Hümeysra Öztekin tarafından dile getirilen

⁹ Muharrem’in VI. ziyarette Cem’e gözünün bozulacağına ilişkin bir uyarıyı yaptığı gözlemlenmiştir.

¹⁰ Benzer bir biçimde Ekrem Çınar da, Hakan’ın, kardeşi olmadığı için televizyonu arkadaş edindiğini söylemekte, ancak bunu Muharrem Öztekin’in kullandığı çerçevede yapmamaktadır.

sonuçları, sözkonusu aracılık çabalarının istenenin tersi yönünde etkileri olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla kısıtlayıcılık, anababalar tarafından tercih edilmeyecek özelliklere de sahip gibi görünmektedir.

Hümeysra Öztekin, “doygunluk noktası”ndan söz ederek kısıtlamanın yararına fazla inanmadığını belirtmektedir. IV. Ziyarete, Cem’in geçen ay içinde “*Space Jam*” kasetini 10-15 defa seyrettiğini, ancak ondan sonra “doyduğunu” ifade etmiş ve “böyle böyle olacak... Kısıtlamanın bir yararı olduğuna inanmıyorum” demiştir. “Doygunluk noktası” için, “orası her neresiyse, oraya kadar çıkıyor; sonra kesiliyor. Örneğin *Pokemon* kalkmadan önce zaten *Pokemon*’u seyretmekten vazgeçmişti; FoxKids’deki çizgi filmleri izliyordu. [...] [*Pokemon*’la] ilgili materyallere de ilgisini kaybetmişti. Materyalinde de doygunluk oldu.” Hümeysra, bu sözleriyle, kısıtlamak yerine sözkonusu “doygunluk noktası”nı beklediğini anlatmaktadır.

Hümeysra ve Şenay ile yapılan görüşmelerde, özellikle izleme süresi konusunda kısıtlamaya gitmek için özel bazı koşulların oluşması gerektiğine ilişkin bir görüş taşıdıkları izlenimi edinilmiştir. Hümeysra, Cem’in “[...] televizyona bir bağımlılığı olmadığından, [...] izlediklerinde seçici olduğundan” söz ederek şunları söylemektedir: “[...] Yani açar, ama normal bir çocuğun seyredeceği iki-üç böyle keyif alınacak filmden sonra bıkiyorsa orda zaten müdahale [...] gereksiz, yani müdahale etmeye gerek yok. Cem’in de böyle yani odaklanıp sabahtan akşama kaldığı olmuyor.” Şenay, evde izlenecek programlar konusunda bir kısıtlama olduğunu, ancak süre konusunda böyle bir durum olmadığını söylerken bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Yani henüz o aşamaya gelmedi; hani böyle saatlerce seyredecek de biz müdahale edeceğiz. Öyle bir şeye gelmedik”. Şenay’ın, süre ile ilgili bir düzenlemeye gitmemeleri konusunda getirdiği iki açıklama daha vardır: Henüz Çisil’in [ilk]okula başlamamış olması ve Çisil’in başka etkinlik önerilerini fazla direnmeden kabul etmesi¹¹.

¹¹ Bu konuda Şenay’ın, okul düzeni açısından uygun koşulları sağlamak için televizyon ile ilgili daha fazla kısıtlamaya gereksinim duyulabileceğine ilişkin bir görüşü olduğu izlenimi edinilmektedir. Şenay, Çisil’in başka etkinlik önerilerine fazla direnmemesi konusunda da şöyle söylemektedir: “Çisil, ben ne zaman, ‘hadi yukarı çıkalım, kitap

Çiğdem Çınar da, Hakan’ın fazla televizyon izlemediğini ve belli bir miktar televizyon izledikten sonra, televizyonu “kendisinin” kapattığını söyleyerek, kısıtlamanın gerekmediğini belirtmektedir. Muharrem Öztekin, Cem’in izlediği programların içeriğine ve Cem’in televizyon ile kurduğu ilişkiye dair endişe taşımamaktadır:

“Yani çok da vurdulu kırdılı şeylerden hoşlanmıyor. Seçiyor yani. [...] Olumsuz gelecek şeyleri zaten kendisi seçiyor gibi geliyor bana. Beğeni düzeyi var, beğeni düzeyi aynı zamanda olumlu ve olumsuzları birbirinden ayırma şeyini de getiriyor.”

Muharrem, Cem’in izlediği çizgi filmlerle kendi çocukluğunda okuduğu çizgi romanlar arasında, verdikleri mesajlar açısından benzerlikler bulunmaktadır:

“Yani işte adalet duygusunun gelişmesi bence olumlu bir şey. Bence [...] çocukluğumuzda da kitap arasına koyarak okuduğumuz Red Kit’ler, Tommiks’ler, bugünkü çizgi filmlerin benzeri şeyler. Özünde... Ama onların çok yararını gördüğümü düşünüyorum.¹²”

Hümeysra, Muharrem, Şenay ve Çiğdem, ifadelerinden anlaşılacağı gibi, çocuklarının izleme miktarının müdahale etmeye gerek duyacakları kadar çok olmadığını düşünmekte ve o nedenle de kısıtlamaya gitmediklerini ifade etmektedirler. Dolayısıyla, kısıtlayıcı aracılık, bu nedenle de onlar için öncelikli bir aracılık biçimi değildir. Bununla birlikte, anababaların kısıtlayıcı aracılık yapmanın gerekli olduğunu hissettikleri, ancak kısıtlama yapmadıkları durumlara bakıldığında, kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının diğer boyutları ile karşılaşılmaktadır. Bazı durumlar, anababaya kısıtlama olanağı tanımış ve anababa kısıtlama gereksinimini hissetmiş, ancak kısıtlayıcı aracılık gerçekleştirilmemiştir. Bunlardan biri “*İkinci Bahar*” sırasında gözlemlenmiştir:

Hümeysra ve Cem, komşuları gittikten sonra *İkinci Bahar*’ı izlemeye devam ediyorlar. Hümeysra, mutfaktan bir şey getirmeye gitmek üzere ayağa kalkıyor, *Ali Haydar*’ın, arabasını tahrip eden *Şecaattin*’i dövdüğü şiddet dolu sahneyi ayakta ve biraz da dehşet içinde seyrediyor: *Ali Haydar*, *Şecaattin*’in üstüne çıkıyor, yüzünü yumrukluyor. *Şecaattin*’in ağzından, burnundan kan geliyor. Cem de bu sahneyi

okuyalım yatakta’ [desem], [hiçbir zaman] ‘hayır, televizyon seyredeceğim’ [demiyo].”

¹² Muharrem, çocukluğunda okuduğu çizgi romanlardan “adalet” duygusunu öğrendiğini belirtmektedir.

tam bir dikkatle izliyor. Hümeysra, sözkonusu sahnenin ortalarında, kendi kendine konuşur gibi “Cem, seyretme aslında...” diye mırıldanıyor. Sonuçta, Cem bu sahneyi sonuna kadar izliyor. Hümeysra, sahnenin sonunda silkinerek “Ben de burada buna takılmış, duruyorum” diyor gülererek ve içeri gidiyor (III. ziyaret).

Bu olay, aslında, başarılı bir “kısıtlayıcı aracılık”, hatta bir “aktif aracılık” örneğine dönüşebilecekken bir “tereddüt” örneği olarak kalmaktadır. Yani Hümeysra, kendi kendine mırıldanarak söylediği sözleri doğrudan Cem’e söyleyebilir ve Cem’in bu sahneyi seyretmesini engelleyebilirdi (kısıtlayıcı aracılık) ya da Cem’in izlediklerine ilişkin bazı açıklama ve yorumlar getirerek (aktif aracılık) ekranda gösterilenleri olumsuzlayabilirdi. Gözlemeden sonra Hümeysra ile bu konuda bir görüşme yapılmamış olmakla birlikte, Hümeysra’nın rahatsız olduğu halde Cem’e müdahale etmekte kararsız kalışının olası bazı nedenlerinden biri olarak, Hümeysra’nın, sahnenin içerdiği şiddetin derecesini ve süresini baştan kestirememiş olması gösterilebilir.

Sorunun, ekranda görülen şeyin gerçekten de “seyredilmemeli” diye algılanmasına ve öyle “tanımlanması”na bağlı olabileceği karşıt bir örnekle ortaya çıkmaktadır:

Saat 20:00 sularında, salonda, televizyon açık. Hümeysra üstünü değiştirmek için içeriye gidiyor. Cem salonda. Hümeysra geri geldiğinde televizyonda, TRT1’de, (ziyaret tarihinden 20 gün önce gerçekleştirilen) “Hayata Dönüş” operasyonu ile ilgili görüntüler olduğunu görüyor. Görüntüler, güvenlik güçlerinin mahkûmları yakalamasını ve mahkûmların bağrımlarını içeriyor. Hümeysra bu görüntüleri görünce kumandayı alıyor ve “bunu seyretmesen daha iyi olur Cem” diyerek kanalı değiştiriyor (IV. Ziyaret).

Araştırmacı daha sonra, Hümeysra’ya neden kanalı değiştirdiğini sorunca, Hümeysra bu görüntüleri daha önce gördüğünü ve mahkûmlardan birinin küfrederek bağırıldığını, Cem’in bunu duymasını istemediğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi, Hümeysra görüntünün devamıyla ilgili bir fikre sahip olduğunda çok daha kararlı davranmakta ve gerekli olan aracılık eylemini gerçekleştirmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, anababaların, kısıtlayıcı aracılık yapabilmek için kendilerine yayının içeriği ile ilgili ipucu verebilecek bilgilere ihtiyaç duyduklarını söylemek mümkündür.

YORUM VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, tüm kısıtlayıcı aracılık biçimlerinin genellikle anneler tarafından

gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Örneğin, açık kısıtlayıcılık uygulamasını ödünsüz sürdüren Gül, mekânı düzenleyerek ya da düzenlemeyi sürekli olarak gündemde tutarak (mekânsal kısıtlayıcılık) çocuklarının daha az televizyon izlemesini sağlamaya çalışan Şenay, eşlerinin varlığının televizyon izlemeyi artırdığını gözlemleyerek bu konuda çözüm arayan Hümeysra ve Şenay (üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık), bakıcıyı “Hakan çok televizyon seyretmesin” diye “tembihleyen” Çiğdem, bu bağlamda önemli örneklerdir ve araştırmadaki dört annenin her birinin -farklı oranlarda ve farklı yöntemlerle de olsa- kısıtlayıcı aracılık yaptıkları söylenebilir. Ayrıca anneler, televizyona yönelik olarak da -babalara görece- daha olumsuz tutumlara sahiptirler¹³. Bu bulgular, televizyonun olumsuz etkileri konusunda kaygıları olan eğitilmiş annelerin kısıtlayıcı aracılık uygulamasına daha çok başvurduğunu gösteren araştırmalar tarafından (Bybee ve ark., 1982; Van der Voort, Nikken, ve van Lil, 1992; Valkenburg, Krçmar, Peeters ve Marseille, 1999) desteklenmektedir.

Kısıtlayıcı aracılıkla ilgili bulgular, anababaların temel olarak şiddet ve cinsellik içeren programlar için çocuklarına kısıtlayıcı yönde davrandıklarını göstermektedir. Örneğin, Çisil’in *Üvey Baba* dizisini izlemesi, dizinin içerdiği şiddet yüzünden, kısıtlanmaktadır. Kötü ve küfürlü dil de, izlemenin kısıtlandığı bir içerik özelliğini oluşturmaktadır. Örneğin, Hümeysra Öztekin’in bu gerekçeyle kısıtlayıcılık yaptığına gözlemler sırasında da rastlanmıştır. Schmitt’e (2000) göre de, televizyonda şiddet, cinsellik ve kötü dil, anababaların her zaman kaygı duydukları içerik özellikleridir ve içeriğinde bu unsurlar bulunan programların çocuklar tarafından izlenmesi anababalarca kısıtlanmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın bulguları, anababaların çok çeşitli kısıtlayıcı aracılık biçimlerini uygulamaya koyduklarını göstermektedir. Bunlar şu başlıklar altında incelenmiştir:

- a) Açık kısıtlayıcılık
- b) “Çaktırmadan” kısıtlayıcılık
- c) Açıklayıcı kısıtlayıcılık
- d) Alternatifli kısıtlayıcılık
- e) Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık

¹³ Bu konuya ilişkin bulgular için, makalenin dayandığı çalışmaya başvurulması uygun olacaktır.

f) Mekânsal kısıtlayıcılık

g) Diğer kısıtlayıcılıklar (“kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ve “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık”)

Ele alınan ilk kısıtlayıcı aracılık biçimi olan açık kısıtlayıcılık, alanyazındaki kısıtlayıcı aracılık kavramına karşılık gelmektedir ve kısıtlama amacının doğrudan gerçekleştirilmeye çalışıldığı aracılık biçimidir. Kısıtlama mantığının ve gerekçesinin çocuğa ifade edildiği kısıtlayıcılık biçimi olarak açıklayıcı kısıtlayıcılık da, açık kısıtlayıcılıkla birlikte kısıtlama niyetini doğrudan iletmektedir. Açık kısıtlayıcılık ve açıklayıcı kısıtlayıcılık, sözkonusu “doğrudanlık”larından dolayı, “*doğrudan kısıtlayıcılık*” olarak kavramsallaştırılabilirler.

Kısıtlamaya ilişkin niyetin, gerekçeli ya da gerekçesiz olarak, açıkça ifade edilmesi, sözkonusu “doğrudanlık”tan ötürü, anababıyla çocuğu karşı karşıya getirme gizilgücünü taşımakta ve dolayısıyla çatışma ve direnme olguları için uygun zemin oluşturmaktadır. Çatışma, ve direnme olasılıklarından kaçınmak üzere, “çaktırmadan” kısıtlayıcılık, alternatifli kısıtlayıcılık ve -“diğer kısıtlayıcılıklar” başlığı altında değerlendirilen-“kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ile “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık”, anababaların başvurdukları aracılık biçimleridir. Bunlar da, “doğrudan kısıtlayıcılık”ın karşıtını işaret etiklerinden, “*dolaylı kısıtlayıcılık*” olarak kavramsallaştırılabilirler. Bu kısıtlayıcılık biçimlerinde anababalar, “kısıtlama yapmıyormuş gibi” davranarak kısıtlama amacını “dolaylı” bir biçimde gerçekleştirmektedirler.

Schmitt (2000), annelerle ve çocuklarla ailede televizyon kullanımına ilişkin olarak görüştüğü araştırmasında, annelerin doğrudan kural koymak yerine, “empoze etmemiş olmak” amacını gerçekleştirmeye dönük bir aracılık çabası içinde olduklarını gözlemlemiştir. Çünkü, annelerin, kuralları dayatmak ve uygulamak için her zaman yeterli enerjileri yoktur. Aynı çalışmada, çocuklar, tanımlanmış kuralların fazla olmadığından söz etmektedirler. Krendl, Troiano, Dawson, ve Clark (1993) da dile getirilmeden uygulanan kuralların varlığını ortaya koymaktadırlar. Kuralı tanımlamadan ya da dile getirmeden uygulamaya çalışmak, anababaya, çocuğun direnişi ile baş etmek için bir ölçüde yardım edecektir.

“Dolaylı kısıtlayıcılık” olarak değerlendirilen kısıtlayıcılık biçimlerinden en belirginini,

“çaktırmadan” kısıtlayıcılıktır. Burada temel olarak, izlenmesi istenmeyen içeriğin çocuğa farkettilmeden, bir başkasıyla yer değiştirmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle cinsellik içeren görüntüler ve programlar, “çaktırmadan” kısıtlanmaktadır. Çiğdem Çınar, daha önce de alıntılanan ifadesinde, cinsellik sözkonusu olduğu zaman açıklama yapmadıklarını, çünkü “açıklama yaparlarsa battıklarını” belirtmektedir. “Kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ve “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık”ta, kısıtlamayı amaçlayanın ve kısıtlama gerekçesinin, olduğundan farklı gösterilmesi yolu izlenmektedir. Sözü edilen bu son iki aracılık biçiminde, “çaktırmadan” aracılıkla olduğu gibi, anababanın çocukla çatışması ve çocuğun direnmesi olasılığı azalmaktadır. Çocukların, kısıtlamaya karşı direnme şeklinde görülen tepkilerine, yani kısıtlayıcılığın “geri tepen” yanına, belirli bir davranışı kontrol etmeye ya da kısıtlamaya yönelik girişimlerin, davranışı kısıtlanmaya çalışılan kişinin özgürlüğünü ortaya koyma çabasıyla, istenenin tersi yönde sonuçlanabileceğine ilişkin kestirimlerde bulunan “karşı tepki oluşturma kuramı” (Brehm ve Brehm, 1981) ile yaklaşılabılır.

Dolaylı kısıtlayıcılık biçimlerinden bir diğeri olan alternatifli kısıtlayıcılıkta, başka etkinlik önerilerinin ve farklı içerikteki program ya da kanalların gündeme getirilmesi yoluyla, çocuğun izlemesi istenmeyen içerikten uzak tutulmaya çalışılması sözkonusudur. Alternatifli kısıtlayıcılık olgusu, “yerdeğiştirme denencesi” ile ilişkilendirilebilir gibi görünmektedir.

Yerdeğiştirme denencesi, temel olarak, televizyon izlemenin diğeri gündelik etkinlikler arasındaki yerini, etkinliklere harcanan süre bağlamında değerlendirmeye yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Denencenin temel sayılıları, aynı anda birden fazla etkinlikte bulunulamayacağı ve zamanın kısıtlı oluşu dolayısıyla bir etkinlikle geçirilen sürenin mutlaka diğeri etkinliklere ayrılmış sürelerden alınmış olacağı doğrudur (Mutz ve Roberts, 1993). Buna göre, televizyon izleme başka etkinliklerle birlikte değil, tek başına gerçekleşir ve ne kadar çok televizyon izlenirse başka etkinliklere o kadar az zaman kalır.

Günü 24 saatlik bir süre olarak ele alan ve gün içinde gerçekleşen etkinliklerin süresini bu 24 saat çerçevesinde “hesaplayan” ve dolayısıyla son derece niceliksel bir yaklaşım sergileyen yerdeğiştirme denencesine “niteliksel” bazı

açıklamalarla katkıda bulunanlar da olmuştur ve bu katkılar, alternatifli kısıtlayıcılık olgusunu tartışmak için asıl uygun bağlamı yaratmaktadır. Furu (1971), yerdeğiştirme olgusunu, televizyon izleme ve televizyon izlemenin yerine geçtiği etkinlik arasındaki ilişkiyi “fiziksel ve psikolojik yakınlık” ilkeleriyle açıklamaktadır. Fiziksel yakınlık iki etkinliğin aynı fiziksel mekânda oluşuyor olmasına; psikolojik yakınlık ise iki etkinliğin yaşantısal olarak benzer olmasına (örneğin, her iki etkinliğin de aynı derecede doyum vermesine) işaret etmektedir. Bu ilkeler, eğer televizyon izleme bir başka etkinliğin yerine geçecekse, nasıl bir etkinliğin yerine geçeceğinin ipuçlarını vermektedir (Mutz ve Roberts, 1993).

Fiziksel ve psikolojik yakınlık ilkeleri, bu araştırmadaki anababaların, özellikle bir programın yerine başka bir program ya da kanal önerirken gizil bir biçimde başvurdukları ilkeler olabilir. Burada, anne ya da baba, çocuktan en azından televizyon izlemenin dışında bir etkinlikte bulunmasını istemeyerek, değiştirilmesi istenen, belirli bir programı ya da görüntüyü izleme davranışına fiziksel ve psikolojik olarak en yakın seçeneği önermektedir.

Fiziksel ve psikolojik yakınlık ilkeleri, Elkind’in (1976), Goffman’ın “çerçeve” (frame) kavramından esinlenerek oluşturduğu, çocukların yaşamlarındaki çerçevelerin nasıl işlediği ile ilgili açıklamalarının yardımıyla da ele alınabilir. Goffman, bir dizi kural, beklenti ve anlayışın, tekrarlı bir biçimde oluşan çeşitli sosyal ortamlardaki davranışları düzenlenmek üzere örgütlediğini öne sürmektedir (Elkind, 1976). Bu bağlamda, çeşitli “çerçeveler” ve bu çerçevelerle birlikte gelen ortama özgü beklenti ve davranışlar vardır. Örneğin, “yatma zamanı çerçevesi”, anababanın yatma zamanının geldiğini söylemesi ile başlar. Bu “çerçeve”, anababanın, çocuğun biraz daha oturmak için ısrar edeceği beklentisini ve çocuğun, belli bir noktaya kadar durumu protesto etmesinin kabul edilebilir olduğunu bildiği bir itiraz havasına girmesini içerir. Her gün tekrarlanan bir sosyal ortam olarak “yatma zamanı”, aşağı yukarı böyle bir “çerçeve”de gerçekleşir.

Gündelik yaşamda, çeşitli çerçeveler ardarda oluşur ve Elkind (1976), çerçeveler arasında geçiş yapmanın, bilişsel sınırlılıkları nedeniyle çocuklar için o kadar kolay olmadığını söylemektedir. Örneğin çocuk, “teneffüs çerçevesi”nden, bambaşka bir yapı içeren “ders çerçevesi”ne

kolaylıkla geçemez; yani “teneffüs çerçevesi”nin gerektirdiği davranış, beklenti ve anlayışları, “ders çerçevesi”nin gerektirdiklerine doğru hızla değiştiremez. Bu da, çerçevelerde gecikmelere, gevşemelere ve çatışmalara yol açar. Furu’nun (1971), yerdeğiştirmenin fiziksel ve psikolojik yakınlık koşulunda daha olası olduğuna ilişkin görüşünün alternatifli kısıtlayıcılık olgusuna uyarlanması, “çerçeve” kavramından sağlanan bu katkıyla zenginleştirildiğinde, anababaların, çocuklarına farklı programlar ya da televizyon yerine başka etkinlikler önermelerinin kavramsal dayanakları kurulmuş olmaktadır. Anababalar, izlenmesini istemedikleri program yerine başka program ya da televizyon izleme etkinliği yerine başka etkinlik önerisinde bulunmayı, “başka program” ya da “başka etkinlik”, psikolojik ve fiziksel olarak daha uzak ve “çerçeve” değiştirmek daha zor olduğu için, ancak çaba sarfederek gerçekleştirebilirler. Üstelik, “çerçeve” değişikliği sadece çocukları için değil, kendileri için de geçerlidir ve çerçeve değiştirmek enerji gerektirmektedir.

Ancak, Mutz ve Roberts (1993), bir etkinliğin yerine başka bir etkinlik geçtiğinde, yeni etkinliğe daha fazla ilgi duyulmaya başlanabileceğini, bunun da “yeniden örgütleme”yi gerektirebileceğini belirtmektedir. Mutz ve Roberts’in (1993) farklı kitle iletişim araçları arasında öngördükleri bu “yeniden örgütleme”, farklı etkinlikler için de sözkonusu olabilir. Dolayısıyla, uzun vadede, televizyon izleme yerine farklı etkinliklerin denemesi, çocuğun zamanla sözkonusu etkinlikleri yeni bir düzenleme içinde ele alması olasılığını taşımaktadır.

Mekânsal kısıtlayıcılık ile üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık, kısıtlayıcılık için uygun ortam yaratma çabasının birer ürünü gibi görünmektedirler. Bu aracılık biçimlerinde, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çocukla karşı karşıya gelinmemektedir. Üçüncü kişiler ve/ya da mekân, çocuğun belirli program ya da içerikleri izlememesi ya da daha az televizyon izlemesi için manipüle edilmeye çalışılmaktadır. Bu çaba, kısa dönemli sonuçlar için olduğu gibi (örneğin, belirli bir anda ekranda çocuk için uygun olmayan bir sahnenin çıkması durumunda, çocuğun bunu görmemesinin sağlanması), uzun dönemli sonuçlar (çocuğun genel olarak daha az televizyon izlemesi, televizyonun çocuğun hayatında önemli yer tutmamasının sağlanması) amaçlanarak gerçekleştirilmektedir.

Araştırmadaki ailelerde televizyonun mekânsal konumuna bakıldığında, bütün ailelerin, televizyonu, evin en temel yaşama alanına yerleştirdikleri görülmektedir. İki televizyon cihazına sahip olan iki ailede (Şirinoğlu ve Çınar), salonda bulunduranın dışındaki televizyon, mutfak ya da ebeveyn odasıdır.

Mekânsal kısıtlayıcılıkla ilgili bu araştırmadaki bulgular, anababaların, özellikle Sevinç çiftinin mekânın televizyon izlemeyle ilişkisi konusunda duyarlı olduklarını göstermektedir. Sevinç ailesi, araştırma boyunca televizyonun yerini değiştirdiği gözlemlenen tek aile olmuştur ve bu değişikliğin gerekçesi, ailece daha az televizyon izlemektir. Yapılan ziyaretler sırasında da Sevinç ailesi bireylerinin üst kattaki odalara fazla inip çıkmadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, çocuklar da dahil olmak üzere herkesin, aşağı katta, mutfakla salonun birbirinden duvar ve kapıyla ayrılmış olmasının da katkısıyla, aynı biçimde ve aynı yoğunlukta televizyon karşısında kalma olasılığını artırıyor görünmektedir.

Sevinç ailesinde Şenay'ın belli bir saatten sonra, özellikle Çisil'i, "uyku saati geldi" gerekçesiyle üst kata çıkarabilmesi de, aslında, basit bir biçimde oda değiştirmek değildir. Öztekin ailesinin evinde, Cem'in odasının televizyonun bulunduğu salon ile bağlantısı ve iki mekân arasındaki kolay geçişlilik, Cem'in odasına gidişini, Çisil'ininki kadar "geri dönüşüz" kılmamaktadır. Bu nedenle aslında, Sevinç ailesinin evindeki yapı, Şenay'ın anlattığı gibi dezavantaj olduğu kadar avantaj olarak da kullanılabilir. Her ne kadar, temel yaşama alanı olan salonun bulunduğu zemin kat üst kata göre daha çekici ise de, geçişteki fiziksel engeller ve bunların amaçlı bir biçimde kullanılması, mekânın bireyi "televizyondan uzak tutma" işlevini artırabilir. Bryce ve Leichter (1983), aile üyeleri tarafından görsel ve işitsel olarak daha ulaşılabilir durumda olan televizyon cihazlarının sözkonusu olduğu evlerde, televizyonun daha fazla izlendiğini, ama aracılık için de daha fazla olanağın sözkonusu olduğunu belirtmektedirler. Televizyon cihazının, sosyal olarak yalıtılmış alanlarda olduğu durumlar, aynı zamanda izleyiciyi de yalıtma olasılığı taşımaktadır. Öyleyse anababa, aslında, çocuğun izlediklerine fiziksel olarak "uzak" kalmamalıdır. Bu çerçevede, Sevinç ailesi bir bakıma bir avantaja da sahiptir.

Çocukların odasında televizyon bulunup bulunmaması da, televizyonun fiziksel

konumlanması açısından önemlidir (Sherman, 1996). "Çocuk odasında televizyon", büyük olasılıkla, izleme üzerindeki anababa denetiminin gevşemesi anlamına gelmektedir. Araştırma grubundaki çocukların hiçbirinin odasında televizyon bulunmaması ve anababalardan hiçbirinin çocuk odasına televizyon koymak yönünde bir isteğinin ve girişiminin sözkonusu olmaması, dolaylı olarak -ama belki bilincinde olunmadan- bu yönde bir kısıtlayıcılığın "işlemde" olduğunu göstermektedir. Araştırmada gözlemlenen bu durum, eğitilmiş anababaların çocuklarının odasında daha az televizyon bulunduğuna ilişkin araştırmalarla (örneğin, Sherman, 1996) tutarlılık göstermektedir.

Birden fazla televizyon cihazı sahibi olmak, aile bireylerinin televizyon izlemelerini artırıcı bir etmen olarak değerlendirilebilir. Ancak, evdeki ikinci ya da üçüncü televizyon, bu araştırmadaki ailelerde gözlemlenmemiş olmakla birlikte, önemli bir "kısıtlayıcı yardımcısı" olarak da işleyebilir. Anababa, çocuk için uygun olmadığını düşündükleri içerikte programları kendi odalarına koydukları televizyonda izleyebilir ya da her iki televizyon cihazında izlenmek üzere ayarlanmış olan kanallar, aynı gerekçe ve amaçla farklılaştırılabilir.

Okul, fiziksel olarak, "evin dışında olmak" anlamına geldiğinden, çocuğun okula devam ediyor olması, bir kısıtlayıcılık imkânı yaratmakta ve Çiğdem Çınar tarafından okulun bu işlevi vurgulanmaktadır. Ev, bir anlamda televizyon demektir ve dolayısıyla "evde olmak", başlı başına televizyon izlemeyi kolaylaştıran bir etmendir. Ekrem Çınar, daha önce de alıntıldığı gibi, televizyonun Hakan için "arkadaş" anlamına geldiğini ve bu "arkadaş"la, "evde ve yalnızken" daha sık biraraya geldiğini anlatmaktadır. Evde olma durumu, gerçekten de televizyon izlemeyi artırma gizilgücüne sahiptir. St. Peters, Oppenheimer, Eakins, Wright, ve Huston (1991), herhangi bir anaokuluna devam etmeyen okulöncesi çocukların diğerlerine göre daha fazla televizyon izlediklerini saptamışlardır. Aynı araştırmanın bulgularına göre, aynı nedenle, 2 yaşındaki çocuklar 4 yaşındaki çocuklardan daha fazla televizyon izlemektedirler. Anaokuluna devam eden çocukların, çocuklara dönük programların yayımlandığı saatlerde ev dışında olmaları da bu sonuca yol açmaktadır.

“Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık” başlığıyla ele alınan bulgular, annelerin dikkat çekici biçimde eşlerine ilişkin yakınmalarını içermektedir. Anneler, özellikle Hümeysra Öztekin ve Şenay Sevinç, eşleri olmadığı zaman, evde daha az televizyon izlendiğini, denetimli olabildiklerini, ancak eşlerinin varlığında, çocukların “önelerine ne gelirse izlediklerini” dile getirmektedirler. Bu bulguyla tutarlı olarak Schmitt (2000) de, annelerin, çocuklarının, eşlerinin varlığında, başka zamanlarda izlenmesine izin vermedikleri programları izlediklerini söylediklerini aktarmaktadır. Bu konu, eşler arasında çatışmalara da yol açmaktadır.

Anababalar kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının bazı sınırları olduğunu düşünmektedirler. İlk ve temel düşünce, böyle bir olgunun gerçekçiliği ve gerçekleştirilebilirliği ile ilgilidir: Anababalara göre, tam ve mutlak bir kontrol olanaksızdır. Çocuk, uzak tutulmak istenen içerikle, başka yollar aracılığıyla eninde sonunda karşılaşacaktır. Kısıtlama gerçekleşse bile, anababalara göre, bunun çeşitli sakıncaları olabilir. İlk olarak, böyle bir uygulama, çocuğun toplumsallaşmasıyla ilgili sorunlara yol açabilir, yani çocuğun, arkadaş ortamında sözkonusu edilen bazı televizyon karakterlerine ve olaylarına uzak kalması, yalıtılmasına neden olabilir. Bir başka sakınca, kısıtlamanın, kısıtlanan içeriğe karşı, amaçlanan aksine, ilgiyi artırmasıdır. Üçüncü sakınca, kısıtlamanın çocukta direnç yaratmasıdır.

Çocukların henüz bağımlılık sayılabilecek kadar çok televizyon izlemiyor olmaları, belirli programları seçerek izliyor olmaları -ya da anababaları tarafından böyle olduğunun düşünülmesi-, okula başlamamış olmaları (henüz zaman ayırmaları gereken ödevlerin, vb. olmaması), belirli bir “doğunluk noktası”na vardıldıktan sonra belirli program ya da programlara ilgilerini kaybetmeleri ve izlenen programlar arasında olumlu özelliklerde olanların da bulunması, anababaların kısıtlayıcılığı “gereksiz” buldukları durumları betimlemektedir. Televizyonu kullanma gerekçesi “arkadaşsızlık” ya da “kardeşsizlik” olunca da kısıtlama, meşruiyet kazanmaktadır. Anababalar tarafından sayılan kısıtlamama gerekçelerinin bir kısmı, anababaların kısıtlayamamaktan doğan bilişsel çelişkilerini gidermeye yönelik olabilir. Televizyonun aile içindeki yeri, her zaman sorgulanan güncel bir konu olagelmıştır ve anababalar, bu duyarlı konuda yetersiz kalıyor olmaktan korku duyuyor olabilirler.

Araştırmadaki anababalar tarafından dile getirilen, kısıtlayıcılığın çocuk okula başladıktan sonra etkin bir biçimde işleme konacağına ilişkin görüş, başka araştırmalarca da doğrudan ya da dolaylı olarak gösterilmektedir. Erdoğan (1985), anababaların televizyonu onaylamamalarında, televizyon izlemenin, temel olarak, ev işleriyle ev ödevlerini dışlayan yapısının etkili olduğunu belirtmektedir. Jeffries-Fox ve Gerbner (1977; aktaran Gerbner, Gross, Morgan, ve Signorelli, 1980), televizyon izlemeden önce ev ödevlerini bitirmiş olmanın, anababalar tarafından en sık belirtilen kural olduğunu açıklamaktadır. Schmitt (2000) de, ailelerde, ödevle ilgili kısıtlamaların varlığını ortaya koymakta ve “ertesı gün okul varsa çok televizyon izlenmeyeceği”ne ilişkin kurallardan söz etmektedir.

Kısıtlayıcılığın bir sınırı da, kısıtlamak için geçerli bir gerekçe bulunduğu ve bir irade oluştuğu halde, kısıtlayıcılığı gerçekleştirememekle ilgilidir. Anababalar çoğu kez belirli bir programın çocukları için uygun olmadığını, ancak programı izlerken farkedebilmektedirler. Programın uygun olmadığını anlaşıldığı nokta, zaman zaman kısıtlama için çok geç kalındığı noktadır. Çünkü çocuğun izlemesi istenmeyen görüntü, ekranda görünmüş ve geçmiştir; yani kısıtlamayı gerçekleştirmek için gerekli “erken teşhis” yapılamamıştır. Dolayısıyla, anababanın “erken teşhis”teki becerisi de, kısıtlayıcı aracılıkta dolaylı bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Kısıtlayıcı aracılık, anababaların özellikle okulöncesi dönemdeki çocukları için uyguladıkları temel aracılık yaklaşımlarından biridir. Bu araştırmada, temel kısıtlayıcı aracılığın, uygulanma nedenlerine bağlı olarak farklı biçimler alabildiği ortaya çıkmaktadır. Amacın her durumda kısıtlama olduğu, ancak uygulamaların değişiklik gösterdiği dikkate alındığında, kısıtlayıcı aracılık biçimlerinin doğaları arasında, anababanın farklı güdülerle ve öngörülerle kısıtlama amacını gerçekleştirmeye çalışmasının doğurduğu çeşitli farklar olduğu göze çarpmaktadır. Sözkonusu güdülerin ve öngörülerin, ilişkili oldukları eylemlerin doğasına olan etkileri, eylemi sadece niyetiyle değil, oluşma biçimiyle de ele almanın önemli olduğunu göstermektedir. Ev ve aile ortamında eylemlerin daha da karmaşık bir biçimde içiçe geçerek gerçekleşeceği ortadadır. Anababa aracılığı, televizyonun etkileriyle başatma konusunda önemli bir eylem olarak, karmaşık bir “evsel” zemin üzerine oturmaktadır. Kısıtlayıcı

aracılık örneğinde bu araştırmada gözlemlenen durum, bu önermeyi desteklemektedir. Kısıtlayıcı aracılığı tek boyutlu bir temel üzerine oturtan kısıtlayıcı aracılık ölçümleri (örneğin Bybee ve ark., 1982), bu araştırmada elde edilen bulgular çerçevesinde yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmeyi gerektiriyor gibi görünmektedir. Bu araştırmada ortaya konan kısıtlayıcı aracılık biçimlerinin gerçekten de birbirinden farklı boyutları temsil edip etmedikleri, bu konu üzerinde daha derinlemesine ve çok sayıda araştırma yapılmasına ve yeni ölçek çalışmalarına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Abelman, R. (1990). From "The Huxtables to 'Humbards'": The portrayal of family religious television. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s.164-184). Hillsdale, NJ: LEA.
- Austin, E. W. (1993). Exploring the effects of the active parental mediation of television content. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 37(2), 147-159.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1992). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Brehm, J. W. ve Brehm, S. S. (1981). *Psychological reactance*. New York, NY: Wiley.
- Buerkel-Rothfuss, N. L. ve Buerkel, R. A. (2001). Family mediation. J. Bryant ve J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American family* içinde. (s. 355-376). Mahwah, NJ: LEA.
- Bryce, J. ve Leichter, H. J. (1983). The family and television: Forms of mediation. *Journal of Family Issues*, 4(2), 309-328.
- Bybee, C., Robinson, D. ve Turow, C. (1982). Determinants of parental guidance of children's television viewing for a special subgroup: Mass media scholars. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 26(3), 697-710.
- Desmond, R. J., Singer, J. L., Singer, D. G., Calam, R. ve Colimore, K. (1985). Family mediation patterns and television viewing: Young children's use and grasp of the medium. *Human Communication Research*, 11, 461-480.
- Desmond, R. J., Hirsch, B., Singer, D. ve Singer, J. (1987). Gender differences, mediation, and disciplinary styles in children's responses to television. *Sex Roles*, 16, 375-389.
- Desmond, R. J., Singer, J. L. ve Singer, D. G. (1990). Family mediation: Parental communication patterns and the influence of television on children. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s. 293-309). Hillsdale, NJ: LEA.
- Dorr, A., Kovaric, P., ve Doubleday, C. (1989). Parent-child coviewing of television. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 33, 71-83.
- Elkind, D. (1976). Cognitive frames and family interactions. V. C. Vaughan ve T. V. Brazelton (Eds.), *The family-Can it be saved?* içinde. (s. 269-278). Year Book Medical Publishers.
- Erdoğan, İ. (1985). Children's media use in a Turkish town. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 29(2), 195-199.
- Furu, T. (1971). *The function of television for children and adolescents*. Tokyo: Sophia University Press.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. ve Signorelli, N. (1994). Growing up with television: The cultivation perspective. J. Bryant ve D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde. (s. 17-41). Hillsdale, NJ: LEA.
- Hamilton, R. ve Lawless, R. (1956). Television within the social matrix. *Public Opinion Quarterly*, 20, 393-403.
- Krendl, K. A., Troiano, C., Dawson, R. ve Clark, G. (1993). "O.K. Where is remote?": Children, families, and remote control devices. International Communication Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Washington, DC, Mayıs.
- Messaris, P. ve Kerr, D. (1984). TV-related mother-child interaction and children's perceptions of TV characters. *Journalism Quarterly*, 61, 662-666.
- Mutz, D. C. ve Roberts, D. F. (1993). Reconsidering the displacement hypothesis. *Communication Research*, 20(1), 51-76.
- Nathanson, A. I. (1997). *The relationship between parental mediation and children's anti- and pro-social motivations*. International Communication Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Montreal, Quebec, Mayıs.

- Nathanson, A. I. (1999). Identifying and explaining the relationship between parental mediation and children's aggression. *Communication Research*, 26, 124-143.
- Nathanson, A. I. (2001). Mediation of children's television viewing: Working toward conceptual clarity and common understanding. W. B. Gundykunst (Ed.), *Communication Yearbook 25* içinde. (s. 115-151). Mahwah, NJ: LEA.
- Peri, C. (1997). *Okulöncesinde izlenen televizyon programları ve bu programların eğitsel değeri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Reid, L. N. (1979). Viewing rules as mediating factors as children responses to commercials. *Journal of Broadcasting*, 23, 15-26.
- Rothschild, N. ve Morgan, M. (1987). Cohesion and control: Adolescents' relationships with parents as mediators of television. *Journal of Early Adolescence*, 7, 299-314.
- Schmitt, K. L. (2000). *Public policy, family rules and children's media use in the home*. Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania. (www.appcpenn.org/mediahome/children/ppfr.pdf).
- Salomon, G. (1977). Effects of encouraging Israeli mothers to co-observe "Sesame Street" with their five-year-olds. *Child Development*, 48, 1146-1151.
- Sherman, S. (1996). A set of one's own: TV sets in children's bedrooms. *Journal of Advertising Research*, 36(6), 9-13.
- Singer, J. L., Singer, D.G. ve Rapaczynski, W. S. (1984). Family patterns and television viewing as predictors of children's beliefs and aggression. *Journal of Communication*, 34(2), 73-89.
- St. Peters, M., Oppenheimer, S., Eakins, D. J., Wright, J. C. ve Huston, A. C. (1991). *Media use among preschool children as a function of income and media options*. Society for Research in Child Development toplantısında sunulan bildiri. Seattle, WA, Nisan.
- Valkenburg, P. M., Krccmar, M., Peeters, A. L. ve Marseille, N. M. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: "Active mediation", "restrictive mediation", and "social coviewing". *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 43, 52-66.
- Van der Voort, T. H. A., Nikken, P. ve van Lil, J. E. (1992). Determinants of parental guidance of children's television viewing. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 36, 61-74.
- Weaver, B. ve Barbour, N. (1992). Mediation of children's televiewing. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 73, 236-242.